

IVAN TAVČAR

ZAČETNI LITERARNI POSKUSI
(Ob 120-letnici pisateljevega rojstva)

Tavčar osmošolec

Literarna dela iz Tavčarjevih zrelih let so splošno znana in širšemu občinstvu na voljo v številnih knjižnih izdajah. Tega ne moremo reči za Tavčarjeve pisateljske začetke iz njegovih mladostnih let. Zato ponatiskujemo znane rokopise in prve objave, da bi ljubitelji Tavčarjevih spisov mogli spoznati njegove prve literarne poskuse, ki so nastali v gimnazijskih letih. Spisi so razvrščeni po času nastanka: *Avrelija* (fragment rokopisa iz 1866/67), *Primóla* 1867/68, obj. samo začetek v Slavjanskem jugu 1868), *Madama Avrelija* (fragment rokopisa iz 1968 do 1870), *Erazem iz Jame* (isto), *O ljudski obliki* (nap. 1870, obj. jeseni 1871 v koledarju Mohorjeve družbe za 1872), *Dona Klara* (nap. 1871, obj. decembra 1871 v Slovenskem narodu), *Kmet in pesništvo* (nap. 1871, obj. v Besedniku poleti 1872), *Kako naj izredi slovenski kmet svoje otroke* (nap. 1871, obj. jeseni 1872 v koledarju Moh. družbe 1873). — Nadrobnejše podatke o tem glej v knjigi: Berčič, Mladost Ivana Tavčarja, Ljubljana 1971.

AVRELIJA
Izvirna noveleta

Da, to so mi stari zidovi, zidovi gaberške graščine: z mahom obraščene skale, gotiška okna i pa šele dolgočasni stolpiči! Prav tam v kotu čepi v dolini med gostim drevjem, brez leska i bleska, temnorujavo, melanholično, žalostno. Ali mir vlada tu povsod, i prečudna harmonija tihote obdaja kraj čez i čez i vtopi serce v čare starodavne. — Pa ne misli dragi bralec, gaberška graščina je brez krasote, brez lepотиje! Stopi skozi visoke vrata i pogleduj njeno notranjost, začuden bodeš stermel zbog njene notranje krasote, veličastnih shramb i stanic, i če stopiš šele v grajsko kapelico, slep bi moral biti, ako bi ne opazil njenih krasnih slik i bi jih zaničljivo prevzrl. Te krasotije toraj preglej i ljubil

bodeš pusto zidovje, pusto graščino, kakor sim je jest ljubil!... Šele sedaj čutim to ljubezen, ko ti Avrelija že ne šetaš več po krasnih njenih sobanah! Nesrečna Avrelija!

Še mlad, še otrok sem bil i že sem ljubil strastno to zidovje, sam nejsem vedel, zakaj lazim le zmiraj k stari graščini, sam nejsem zapazil, kako sem prišel tjekaj, pri priči bil sem pri starem zidovji! Domu pridši me je skrbna mati vselej poprašala:

»Kje si bil zopet, Janezek?«

»Pri stari graščini, mati.«

Mati se je čudila i me božala, ter me gledala tako skerbno i ljubeznivo s svojimi očmi, da mi je veselja igralo serce. Oj imela je tako lepe oči!

»Kako, da zmiraj tjekaj zahajaš, ljubček?«

»Stara grašina je tako krasna, mati, zelo je imam rad!«

Zopet se je smejala blaga žena i me poljubovala! —

Začel sem hoditi v šolo, a še zmiraj sem gorel za staro zidovje, tamkaj sem se učil, tamkaj sedal cel ljubi dan; ondi sem iskal ptičjih gnezdov, ondi naberal še zmeraj rudeče jagode i jih nosil ljubi materi! —

»Mati,« poprašam necega dne, »kdo pa stanuje v tej graščini?«

»Nihče, ljubče, gospode, ampak star hud oskerbnik!«

Alj še vedno sem ljubil staro graščino, čeravno nihče gospode ni stanoval v njej! —

Odmenil me je oče za učenje, dokončavši tedaj osmo leto mogel sem zapustiti prijazno vasico i joj — tudi staro graščino.

»Jutri pojdeva Janezek!« rekel mi je oče, preden sem šel spat.

Jutri? Pa vendar popoldne, sem ječal i solze so me zalile, celo noč sem jokal v postelji, šel sem zelo nerad v mesto. Jutro napoči, porabiti sem hotel še ostali čas, šel sem k staremu zidovji. Kako se mi je žalostno i temno zdelo, gledalo me je tako milo i začel sem plakati. Prehobil vso goščavico, vsak kotiček, kateri mi je bil prej drag, sem obiskal i — vedno plakal. Prišedši domu, pričakovala me je mati na vertu, bila je žalostna, tiho me objemala i jokala sva oba.

»Oj, mati, stara graščina, nič več je ne bodem videl,« stokal sem i skrival glavico na njenih persih.

»Kaj pa, da je bodeš še, milče,« i smejala se je mojej otročariji, zopet me poljubovala i gledala tako milo! Nikdar ne bodem pozabil njenega pogleda i imela je tako krasne oči!

Prišel sem v mesto v šolo, pozabil sem nekoliko domačijo, alj česar sem najmanj pozabil, bila je stara graščina! — Oče me je večkrat obiskal, z veseljem sem ga sprejel i gotovo vselej vprašal:

»Kaj pa kaj stara graščina oče? Alj še stoji?«

Alj resen mož me je karal zbog moje otročarije, pa ljubezni po starem zidovji ni mogel vkrotiti s svojo jezo. Prišle so perve počitnice, sedaj bodem zopet videl vas, mater i tudi graščino, rojilo mi je vedno po glavi, težko pričakoval ure odhoda i štel na perste dnove, ktere sem mogel še v pustem mestu prebiti. Zopet sem videl vas, zopet poljuboval mater i zerl v njene mile oči, alj starega zidovja tudi nejsem pozabil. Obiskal sem ga koj prvi dan, i zopet so se mi smejali gotiška okna i na voglih stolpiči. Radosti sem jokal sprehajaje se zopet v prijetnej goščavici, tergal cvetke i jih prinesel materi, ktera me je serčno ljubila, bil sem njen ljubček, kar mi je dostikrat povedala, seveda oče ni smel slišati teh njenih besedi!

»Poglej! poglej,« zakriči dete, pogledam proti kraji, Avrelija je jezdila svojega ponija.

»Kmalu me obiščita, dragi Ivan,« šepnila je proti meni.

»Da, da, alj mogla bodeš zopet tako lepo gosti,« rekla je Elizabeta. Madama se je zasmejala i zginila v visokem portalu!

PRIMÓLA

Izvirna novela

V v o d

Stari Primož sedi v slabo razsvetljenej sobi. Oko se mu bliska i srdito gleda krepkega mladenča, kateri mirno njemu nasproti sedi.

»Alj si trdno sklenil kljubovati svojemu očetu?« zavpije starec, »če bi to slišala tvoja ranjka mati, še v grobu bi se obrnila. Tedaj me ne vbogaš?«

»Ne morem, oče, ne morem,« boječe odgovori mladenč.

»Meniš tedaj, da sem te zato zredil, zato se potil, zato zapravljal svoj denar, da si goljuf, bogotajec i Bog ve, kaj še? Le pojdi na Dunaj v tvoj raj, povem ti pa, ne dam ti venarja več, nehvalježnež!«

Sin pobesi oči, jeze ga oblije rudečica, vendar ne zine besedice; to starca še bolj vname, zadere se s hripovim glasom:

»Poberi se mi izpred oči, da ti ne kolnem i ne oskrunim spomina tvoje matere, poberi se!«

V svojem srdu ni čutil, kako je zapustil sin sobano.

Drugo jutro je odrinil na vseučelišče.

I

O Vrba, srečna, draga vas domača
Kjer stoji hiša mojega očeta!

Prešeren

Spomladansko solnce se je bližalo k zatonu, se zadnjimi žarki je obsevalo vaški zvonik v P*. Delalci se vračajo z polja, pastirji podijo svoje čede proti vasi i potihnilo je petje milih ptic: narava zavila se je v tihoto, le šumljenje bližne rečice, pa trde stopinje potnikove čule so se v tihoti. Potnik bil je mladenč, kakih i dvajset let star, oblečen v gosposko suknjo. Črna brada mu obsenčeva obraz ter mu daje izraz žalosti i zamišljenosti. Počasi koraka po cesti, ktera je peljala v vas, ter večkrat globoko vdahne. Cesta se zavije i pred njim leži v dolini domača vas. Osupnjen obstane, a solze mu zatitrajo v očesih.

»Že tri leta nisem te videl, draga domačija, mnogo si spremenila svojo obleko! Oh! Kako srčno te ljubim!«

Mladenč ni bil nihče drugi kot sin starega Primaža. Oče mu je vmerl. odpustil mu na smrtnej postelji njegove pogreške ter mu izročil vse premoženje; teden prej, kot je mladenč korakal proti vasi, izročili so ga hladnej zemlji. Zapustil je sina, kterega so z očetovim imenom krstili i sedemnajstletno hčerko Barbiko. Mladi Primož pospeši svoje korake i kmalo dospe v vas. Srce mu tolče, ko zagleda rojstno hišo, zunaj grada najlepše poslopje v vasi. Stopi v hišo,

družina ravno večerja. Plašno gledajo prišlega kosmatina, nihče ga ne pozna. Ko jih pozdravi i nekoliko besed spregovori, skoči mlada deklina v vežo.

»Primož! Primož, moj brat,« oklene se ga ter mu poljubuje lica. Strastno pritisne mladenč deklico na prsi, strmeč jej gleda v modre oči, — še govoriti ni mogel! Bil je to prvi večer v domačej hiši, — tri leta že ni spal v njej!

Drugo jutro napoči, gore i snežniki orumenovali so v izhajočem solncu. Primož vstane, odganjali so mu spomini na preteklost spanje celo noč, odpre okno svoje spalnice ter srka radostno jutrnji zrak. Na dvorišču gibalo se je že vse, družina odpravljala se je na polje z orodjem. Prvi hlapec Miha, ki je za djaj bil mesto gospodarja, opazi Primoža, hoče mu tedaj, kakor poprej očetu, naznaniti, kaj bodo delali danes.

»Dobro jutro, Primož,« ga pozdravi, stopivši v sobo. Mihov glas ga probudi iz globoke zamišljenosti; obrne se k njemu i pravi:

»Kaj bi rad, Miha?«

Miha nekoliko časa molči. Ni vedel, alj bi ga vikal, alj tikal? — E kaj bi ga vikal, saj sem ga pestoval, misli si i reče:

»Hotel sem ti le povedati, da bomo danes sadili v laz u krompir, če bo deš prišel kaj pogledat.«

»V laz ne grem, pa ti ondi gospodari, Miha.«

»V dolgih travnikih bomo kosili otavo, ko bi kaj pogledat prišel!«

»Bode pa Barbika prišla, le pojdi le, Miha!«

»V ,njivah' bodo orali; zadnjo nedeljo rekel mi je Brentež, da bi sivce rad kupil; dobro bi tedaj bilo, da si tudi ti zraven, ko jih danes ogledat pride v ,njive!«

»Bodem pa prišel, če je ravno treba!«

Miha godrnjaje odide: Slab gospodar, kter se mora toliko prositi!

Primož gleda za odhajajočim i napolni mu radost srce: Kako sem zamogel vendar toliko časa živeti med pustimi zidovji; sedaj šele vem, kaj je domačija! Barbika prinese zajutrk.

Za nekaj časa odpravi se proti ,njivam', da bi govoril z mesarjem. Steza, po kterij je šel, peljala je memo vode, ptice so pele v grmovju i polje je mrgolelo pridnih ratarjev. Po stezi primaha Primožu že znan obraz moža, v lice nekoliko zabuhlega i razmršenih las. Čez ramo je vrgel kamižolo. Opira se na debelo gorjačo. Ni bil ravno star; dostikrat je sam pravil, da jih nosi komaj štirideset na hrbtišču; to so mu povedali fajmošter, preden je šel Grčarjevo Nežo snubit lani o pustu. Silno bi se bil rad ženil, alj zelo nesrečen bil je v tej reči. Hudobni jeziki so hoteli namreč vediti, da je mož prazne glave, alj še huje, da je neumen. Grozno ga je tudi starost jezila, ker povsod so ga navlaši zvali »starega Strevca«. Ta mož pride tedaj našemu Primožu nasproti, čudno se mu zasveti zabuhli obraz, zapazivši ga, odkrije se, rekoč:

»Dobro jutro bi vam vošil, gospod!«

Primož spozna, da dedca nekaj tišči na srcu, pa se ni prevaril. Strevec namreč nadaljuje:

»Če bi vas smel nekaj prositi, gospod?«

»Kaj bi rad, reci hitro!«

Strevec, ki ga grozno jezi, da ga tika, začuden popraša:

»Gospod, morebiti ne veste, kdo sem? Lejte, una tam čedna hišica, moje posestvo, alj znabiti ni čedna?«

»Da, čedna je, čedna! Pa kaj bi vendar rad, hitro mi povej!«

»Alj vidite oni laz za mojo hišo, tudi oni laz je moj. To vam je njiva. Letos sem pridelal na njej toliko korenja i krompirja, da sem preživel samega sebe pa mi ga je še ostalo! Mislim sem si: Strevce, ti bi zamogel še kaj družega preživiti nego sam sebe.«

»Kupi si tedaj prešiča.«

»Da, pozabil sem povedati, tudi prešiča že imam i ostalo mi je še toliko krompirja i korenja, da bi se zamogel še nekdo drugi preživeti nego sam Strevce.«

»Preskrbi si psa, da te varuje, če imaš živeža odveč.«

»Alj gospod, še kaj več bi se zamoglo preživeti pod mojo streho kakor kak pes!«

»I kaj pa vendar hočeš pri meni?«

»Vaša — — Bar — ba — je — — boje na ženitvi, če bi je vi meni — —«

»Pojdi, pojdi, ti stari norec i ne kradi več časa poštnim ljudem.« To rekši, nevoljno se obrne i nadaljuje svojo pot.

Strevce stoji osupnjen. Srdit vpije za njim: »Ti prekajena švedra, kje si se pa ‚manire‘ učil? Sva li midva skupaj pasla? He, na ktorej planini pa? Tedaj sem jaz norec? Kdo si pa ti, kaj pa meniš? Boljšo ženo si pa še upam dobiti, kot je tvoja Barba, desetkrat boljšo!« Tako je vpil dedec, alj Primož ga ni čul, ker se je vmeknil pred njim za bližnje vrbovje.

II

En starček je bil,
Je vince rad pil.
Narod. pes.

Od tistega časa bil je pretekel teden i napočilo je lepo nedeljno jutro. Solnce je rahlo razlivalo svoje žarke po božjej naravi. Zvonovi doné iz visokega stolpa i vabijo verne ovčice k službi v cerkev. Med obilnim ljudstvom najdemo tudi našega Primoža, ki je zunaj grajskih edini v gosposkej suknji. Ko mine duhovno opravilo, vsejejo se ljudje iz cerkve ter se v goste kupe razdelijo. Tudi Primož se vstopi mednje, no nihče mu se ne pridruži, a on tudi nikogar ni želel. Pridrdrá voz grajske gospode ter obstoji pred cerkvenimi vrati. Primož mehanično pozdravi prišle, med kterimi je bilo tudi nekaj gospodičen.

Na vseučelišču sovražil je ženski spol, zato tudi zdaj kmalo pozabi grajske krasotice. Ljudje se razidejo, nekteri v krčmo, drugi na dom. Med zadnjimi je tudi Primož.

Pri ‚Polonovci‘ bila je isti dan zbrana lepa družba pilcev i pijancev. Med njimi se suče i nadleguje stari Strevce, ki je zraven norosti i starosti tudi to napako imel, da je razun vode za silo rad srkal karkolj se je dobilo v Polonovčej kleti. Danes se pričujoči ne menijo dosti zanj, to ga hudo srdí.

»Možje,« zavpije Strevce, »bom vam pa jaz kaj povedal.«

Vsi ga osupnjeno gledajo.

»Alj že veste, da je prišel Primožev gospod iz unega mesta, ne vem, kako se že imenuje, ali je že kdo govoril ž njim, kaj?«

Vsi molče.

»Jaz sem pa govoril, jaz pa jaz! Dober so gospod, čeravno hudo gledajo kot zlodi. Moja mati so djali: človek se spozna že po obrazu, češ, alj je dober alj hudoben? Tukaj se je zmotila, Bog jej daj dobro!«

»Strevec!« oglasi se nekdo mladih pilcev, »tebi se pozna tudi že na obrazu, da si neumen, mati so že imeli prav.«

Velik smeh nastane v pilnici.

»Pobalin,« izdere se Strevec ojstro nad njim, »drži jezik saj toliko časa za zobmi, dokler ti se mleko na ustnicah posuši, potlej se šele vtikaj v govore pametnih mož!«

»Pij, Strevce, nikar se jeziti,« pokliče ga star hribovec.

»Kako, da me tikaš, saj nisva skupaj kozarila na vaših planinah, — pil ga pa bom vendar.«

Tako i enako so ga sosedje pikali ves čas. Nazadnje ni več stati zamogel na ostarelih nogah.

»Zapoj, Strevce, zapoj katero, vsaj vidiš, da gredó dekleta k nauku,« poprosi ga zopet mlad fantalin iz fare.

»Misliš li tepec, da ne morem, alj da ne znam,« godrnja nevoljno i začne s hripovim glasom:

Vince je sladko,
teče prav gladko.

Še dobro nedokonča, ko stopi v sobo oštir i pravi:

»Možje, veste, da med božjo službo ne trpim pijančevanja v svojej hiši. Pojdite v crkve! Ti pa Strevce molči i zaspij na klopi, saj stari norci niso za petje.«

Pilci odidejo v božji hram, Strevec se pa zavalí mrmraje na klop pri peči: Jaz norec, kaj, ti si norec, — misli, da sem pijan, ti, pijan, ti — — —

III

Breznu i strmini
Lovec gospodar!
Cegnar (Velj. Tel.)

Preteklo je zopet nekaj dni.

Primož se je pečal mnogo z gospodarstvom. Necega jutra vzame staro puško na rame ter gre na lov. Tiho je bilo vse, ko korači po vasi, samo tu pa tam je zapel petelin, hoté priganjati vaščane k delu. Ura ravno vdari pet, ko naš lovec stopi ravno čez most rečice, ktera je vaščanom vodo dajala.

Tamle v smrečji bodo veverice, misli si, tu jo krene proti smrekami. Počasi stopa naš lovec po tihem gojzdu. Tihota, ktera je v gaju vladala, bila je vzrok, da so mu čudne misli po glavi rojile. Spomini na očeta, ki ga je spodil i vendar tako srčno ljubil, probudijo mu v srcu tožnost, da ni niti zapazil vzhajajočega solnca.

Iz take zamišljenosti zdrami ga krokar, izletivši iz svojega gnjezda, ki je po svoje opravljal jutranjo molitev vsegamogočnemu bitju. Mladenč se strese, pogleda na kviško ter zapazi malo žival, ki je, zibaje se po vejah, skakljala po višoj smreki. Hladnokrvno vzdigne cev, — sproži jo, a glasni — pok — odmeva po goščavi od bližnjih planin. Plaha veverica milo jekne, kmalo se vije v lastnej krvi pred neusmiljenim lovcem. Mladenča obide žalost, vidivši vbogo žival v mukah; zopet se zamisli i ne čuti, kako mu je odpadlo morilno orodje, ampak pustivši puško i veverico, poda se dalje po potu, ki pelje po gojzdičku v grad.

Po istej poti pride kmalo za Primožem že znani stari Strevec. Čudno orodje je nosil danes mož se sabo! Imel je tudi staro mnogo barvano kamižolo, čez

ramo je vrgel veliko vrečo, pod pazduho tišči pa malo reščeto, na rokah ima stare vojaške rokavice, čeravno je bilo jutro gorke spomladi. Vsaki bi ga vvidil v hipu, da smučé danes brinovke naš mož! Te mu je plačeval vaški žganjar po deset grošev polovico (mernika). Smejaje je govoril sam sabo:

»Bog ti daj srečo, Kamnjar! Da ti si poštena duša!«

Kamnjar mu je namreč ‚frakelj‘ žganega na brinovke zaupal, ki so še visele na brinjah i po ktere se je Strevec danes s svojo lastno vrečo semkaj potrudil.

»Ha, kaj bode neki rekla Kobilarjeva Neža, ko bode vidila, da sem jej osmukal tukaj brinje? Kaj mi je mar! Prav ti je baba, dostikrat si me obrekovala, a jaz ti bom tukaj le danes brinovke osmukal, čeravno si me prosila večraj pri Jurji, da bi ti jih pustil. Stara si res, zato ti je ta kraj najpripravnejši za smukanje, ker je raven; — ‚v hrib ne morejo več moje kosti‘, rekla si večkrat, jezik te pa še nese čez gore i doline! Naj ti le škodi jeza, — naj!«

Tako se je jezil i našteval v svojem monologu vse vaške baburine, na ktere je imel kako posebno piko. Naenkrat čuje cviljenje ter zapazi malo veverico, kako se je reva obstreljena semtrtje metala v svojej krvi.

»Dostikrat sem čul, da je veverica tečna s krompirjem, čem s tabo poskusiti,« to rekši, zgrabi vbogo žival, buti ž njo ob smrečje deblo ter jej izbi je zadnjo iskro živjenja.

»Tukajle počivaj pri brinovkah!« Nato jo pobaše v platneno vrečo, a pri tej priliki zagleda tudi puško, ki je ležala v visokej travi.

»Oho, tukaj pa leži pihalnik grajskega lovca, gotovo sitnega Lukeža! Uni dan me je zapodel, ko sem smukal na grajskem! Čakaj, Luka, čakaj, doživel boš maščevanja; gospodu nesem tvojo robo, ki ti bo poštene litanije bral; meni bo pa zato dovolil smukati na grajskem. Pri moj' duš', krvavo bo gledal, ko primaham v grad z njegovo cevjó, Ha, ha! Le hitro od tod!«

MADAMA AVRELIJA

Noveleta

1

Gaberška graščina je že silo, silo staro zidovje; z mahom obraščene skale, gotiška oknja i pa šele dolgočasni stolpiči na oglih, vse spričuje dostojno, da je videla še poprejšnje stoletje. Pa nikari misliti, staro zidovje je brez pomenljive krasote! Stopi skozi visoke vrata, preglej notranje naprave i začuden bodeš stermel nad veličastnimi shrambami i stanicami; če pa stopiš šele v grajsko kapelico, slep moral bi biti, ako ne opaziš umetnih slik na stenah. Po širnem poslopju vlada tihota, kakor iz daljine začuje tvoje uho petje malih ptic, ki žvergolijo v goščavici, katera Gaberk obdaja ter ga razun visoke strehe iz dalje prikriva očem. Vse le-to ganilo ti bode sercè, draga ti bode pusta zidina, zelo težko se bodeš ločil od nje! —

Še otrok sem bil i že sem ljubil strastno stari Gaberk, sam nejssem vedel, zakaj lazim le zmiraj h graščini, v hipu bil sem v goščavici pred njo, ondi sem sedel uro za uro ter gledal po grajskih strehah, oknih i zidovji.

Domu prišedši me je skerbna mati vselej popraševala:

»Kje si bil zopet, Janezek?«

»Pri starej graščini, mati.«

Čudila se je potem, me božala ter me gledala tako skerbno i ljubeznivo s svojimi očmi, da mi je veselja igralo mlado srce. Imela je prav lepe, globoko modre oči!

»Kako, da zmiraj tjekaj zahajaš, ljubček?«

»Oj stara graščina se mi tako, tako krasna zdi, mati!«

Zopet se je smijala. Začel sem hoditi v šolo, a še zmiraj sem gorel za staro zidovje. Tamo sem se učil, tamo sedel celi ljubi dan božji; ondi iskal ptičja gnezda, nabiral rudečih jagod ter jih prinašal domu.

»Mati,« poprašam necega dne, »kdo pa stanuje v grajskih sobanah?«

»Razun starega oskerbnika nihče ne.«

Ali še vedno sem čisljal staro zidovje, deslih ni prebivala v njegovih stani-
cah žlahtna gospoda.

Prišel pa je čas, ko sem se moral ločiti od priljubljene domačije. Moral sem v glavno mesto v šolo, dokončavši ravno osmo leto.

Celo noč pred tužnim dnevom jokalo sem v postelji, šel sem zelo nerad v mesto. Jutro napoči, urno vstanem, klaverno i potertega serca koračim proti staremu Gaberku. Kako se mi je zdelo žalostno i temno, gledalo me je tako čudno, da začnem glasno plakati.

Domu se vrnivši pričakovala me je mati na vertu, objela me je i ihtela sva oba.

»Oj, mati, stare graščine, nič več je ne bodem videl,« ječal sem ter skrival glavico v njenemu krilu.

Prišel sem v mesto, z leti stopil v gimnazijo, rojile so mi že bistrejše misli po glavi, pa starega zidovja vendar še nisem pozabil, tako, da sem se čestokrat sam smijal svojej otročariji. Osodini valovji plusknili so me daleč proč od domačije, več let je preteklo, preden sem je obiskal. Dostokrat videl sem gradove, krasne palače, spomnivši se pa Gaberka, šinila mi je solza v oko, še vedno sem ga ljubil.

Zopet sem prišel v vas, sercè mi je tolklo, ko se peljem po oski dolini, v katerej mi je stanovala mati, v katerej mi leži domačija. To mi je bila radost vboge matere!

Drugo jutro moral sem k graščini. Vlekla me je čudna moč tjekaj. Bila je še vedno stara graščina, njena okolica še ravno ista! Samo poša so posute z novim belim peskom i gredice osnažene. Pogledam visoka gotiška oknja — škerlataste preproge videle so se čeznje, v sobah je igral nekdo na glasoviru.

»Kdo mora biti,« poprašam se začuden, »stari oskerbnik gotovo ne!«

»Sedaj nekdo stanuje v gosposkih sobanah, čul sem iz njih na glasovirju igrati,« pozvem domu prišedši pri materi.

»Da, grajska Avrelija!«

ERAZEM IZ JAME

(Žaloigra)

Scenerija

I. ČIN

Pervi prizor

Na Dunaju v cesarski dvorani

Kunec i France

KUNEC: Od kod prijatelj?

FRANCE: S Kranjskega, tovariš!

KUNEC: S Kranjskega, s Kranjskega, dobra duša ali imate od ondi še daleč do meseca? He?

FRANCE: Kolikor ti do... pameti.

KUNEC: Hoj počasi, streže, ali veš da z vitezom govoriš, z vitezom Kuncem Roženberškim!

FRANCE: Z vitezom!

KUNEC: Da, da, prijatelj, ali ne vstraši se preveč, lej, dali so mi viteštvo, ali vgnani, kaj meniš, zakaj pač?

FRANCE: Gospod, ali tolkli ste Turke morda?

KUNEC: Bog me varuj, kako varoval sem se jest njihovih krivih mečev!

FRANCE: Ali dervili ste Benečane, Francoze v Italiji ali...

KUNEC: Aj, bratej pač ne vgoneš, veš, dali so mi to viteštvo zavoljo, zavoljo... norčij!...

FRANCE: Kaj li pravite!

KUNEC: I saj tako teče svet! Bedarija oblači se v zlate plašče i modrost be-rači pred njenim pragom.

FRANCE: Kaj ste hoteli reči.

KUNEC: Tvoj oče, da bil je bedak, kakor si ti!

FRANCE: I vi prijatelj, ali ste svojega poznali?

KUNEC: Tiho, jaz sem vitez! Ali vi, kdo ste, vašega puhlega obraza ne poznam, ali ste doma na dvoru?

FRANCE: Jaz sem človek kakor vi i po-šteni sluga viteza Erazma Lejgerškega.

KUNEC: Samo sluga tedaj!

FRANCE: I vi?

KUNEC: Prav imaš, vsaj je na zemlji sluga vse. (*Hitro.*) Sluga je pastir, sluga je duhoven, vitez, sluga je cesar, sluga je papež v Rimu. Kaj meniš čigav?

FRANCE: Jest dejal bi, da, počakajte no, čigav že?

KUNEC: I čigav? Sluga svojega želodca i telesa. (*Zopet hitro.*) Saj jé, saj pije, saj spi, saj sope, saj diha i naposled umerje tudi vsak in iz kosti rimskega papeža postane prah kakor iz tvojih, kakor iz mojih! He-he-he! —

FRANCE: A to se vam smešno zdi, go-spod vitez!

KUNEC: Smešno, smešno ravno ne, ali dobro! Poglej, jest i ti, midva sva revna i gledava z milim očesom viteza, ki se šopiri v bogatej obleki, prelata, ki pije vina iz Sirije iz srebrnih kup, i cesarja, ki ima kar želi, a čez nekaj let žre njega i mene i tebe červad. Haha! Pod zemljo smo vsi cesarji, vsi papeži!...

FRANCE: Koliko vi mislite, vitez!

KUNEC: Gospodje prihajajo!

Ponižno vstopi se France na stran, a Kunec hodi ponosno gori i dol.

Drugi prizor

Nastopijo Erazem i nekteri vitezi. (Imen še nimam.)

VITEZ: Toraj obglavili so ga?

ERAZEM: Da, odbili so mu ti meščanje glavo, kakor s psom delali so z vitezom! O! Da dobil bi jih jest v roke, dasi-ravno je hudobno moriti, moril bi, da padlo bi tisočero i tisočero glav, ki niso vredni, da živijo.

DRUGI VITEZ: Pravijo, da je bil blag človek, vitez Lejgar?

ERAZEM: Blag, gospod vitez! Da blag! Natora sklenila bila je v njem vse svoje moči ter s ponosom kazala lahko na svoje delo: to je venec moj!

PERVI VITEZ: I imel je dobro dušo!

ERAZEM: Boljše ni poznal svet i ako vstali bi možaki vsih časov, ne rečem premalo, da Bavmgartnar bil bi prvi med njimi! Bil je pravičen kot Katon, bojoveden kot Cezar ter spreviden kot

Oktavijan. O proklican svet, da moriš, kakor podala ti je narava v edini kras, da zasuvaš sam studence, ki močijo tako redko pustinja življenja tužnega!

DRUGI VITEZ: Umirite se, gospod vitez, čeravno ni več serc enacih, ali menimo vsaj, da prijateljstva dobite tudi med nami.

ERAZEM (*na stran*): Gobe puhle! — (*Glasno.*) Da, da, ravno to me tolaži nekoliko. Pa pustimo to, saj ima človek v bolesti edino moč v tem, da odpusti so... Kaj novega na dvoru?

VITEZ: Včeraj došel je španski poslanec, pravijo, da ni prinesel veselih vesti.

DRUGI VITEZ: Menda zbolel je don Filip.

ERAZEM: Zbolel! Bog daj mu zdravije, dober človek bil je ta sin Maksimilijanov.

Papenhajmovec nastopi

PAPENHAJMOVEC (*z tenkim medlim glasom*): *Scenarija. Papenhajmovec je lahkoživec. Govori o svojih lepih pripetljajih, o ženstvu i naposled o prijateljstvu. Skoraj da se spre z Leugerjem. — (Hči španskega poslanca.) Famosno njeno pravljanje grofa.*

Tretji prizor

Maksimilijan nastopi

MASIMILIJAN: Bog vas spremlji, slavni vitezi!

Vitezi se priklonijo.

KUNEC: Dobro jutro, gosopd cesar!

MAKS: Dobro jutro, Kunec! (*Smejaje.*) Ali spali ste dobro, norčavi vitez.

KUNEC (*patetično*): I zopet dobro jutro, veličanstvo!

MAKS: Čemu dvakrat Rozenperk?

KUNEC: Gospod, berač ima malokrat dobro jutro, zatoraj voši se mu enkrat, cesar pa ga nima menda nikoli, zatoraj vošil sem ga vam dvakrat.

MAKS (*zdihovaje*): Čudno, da bedaki čestokrat slavnejše govore kot gospodje magistri.

Potlej naznani da umerl je don Filip i da znorela je dona Ivana. Povabilo k maši. Papenhajmovec nekoliko fraz o ženstvu. Odide vse. Erazem sam.

Četerti prizor

Erazem (sam)

Erazem migne Francetu, da odide, ter se nasloni na okno ter gleda na vertove, na solnce na lepoto natore.

ERAZEM: France!

FRANCE: Čujem, gospod!

ERAZEM: Tu ni opravka zate!

FRANCE: Gospod vitez!

ERAZEM: Idi i pospravi najne reči, od-rineva menda v domačijo.

FRANCE: Na dom! Ali res! Oj, to je radost!

ERAZEM: Idi! —

France odide

ERAZEM: I. i. i. Revše prederzne se i je veselo. Da, veselo! I jest sem vžaljen do dna serca. Da zginila bi pač radost tje v peklenko brezdno! Vesel je! Streže je vesel! I gospodu poka srce. Ha, ha, ha... Osoda ti pač ne poznaš ne vitezov ne velikašev!... (*Zre skozi okno na cveteč vert.*) I glej, kako tu doli vse cvete, kako majajo glave po krasnem cvetji i tam metulj, ki obeša se nanje, ki plava v solnčni bliščobi, ki zible se v zračni vonjavi; mala stvar je gotovo vesela i z polnimi požirki požira življenje. Da bil bi ti strup med, katerega piješ iz cvetja. Nespametna stvar, katerih zmel bi človek desetero z enim udarcem, je radostna i jaz, jaz gospodar narave, jaz medlim tuge. Ali zemlja, ali je vse vredno, da rodiš rumeno cvetje, kadar kople se človek v stoterih bolečinah. Oj, krogla ti perstena, pošli pač iz svojega oserčja strupenih pisanih gadov mesto rastlinstva, i ti, solnce, raztrosi ognjene strele nad nas, da vtopimo se v ognji ter skopernimo vsi, vsi! Da pač mi dala bi narava moč tako, da mahnil bi z desnico po zemlji ter jo raztrešil kot muho, da bi razletela se s človeštvom po daljavi večni! I muha je zemlja naša, ki plava radovedno po zračni planjavi i kadar se dozdelo bode stvarniku, razrušil jo bo s svojo trepalnico. Zakaj, o bogovi, vlili ste v to slabo truplo nebeškega duha, zakaj dodeli ste človeku nekoliko božjega, da želi postati popolnoma bog i vendar, vendar ne more. Zakaj, zakaj, a ne bodem vas tožil, bogovi, (*mehko*) vsaj

dali ste revnemu človeku vodilo, krepko vodilo na roke, kadar postavili ste ga v življenje... Večni vi vladarji, hvala, hvala vam, glejte, prah vam hvalo daje, da dali nam ste — o blaženi čut — prijateljstva! Svetla zvezda na naši temni poti, prijateljstvo nebeško, srečen, presrečen, kogar oklepaš v sladke vezi. Zastonj spušča Jov nanj svoje žareče bliskove, zastonj napenja morje svoje moči, iz njegovega žrela ga reši, zastonj celo kovari ostrupeni človek svoje namere — dne jih ob moč prijateljstvo. Ako podal bi se v goreči kotel ogenj bluvajočega Vesuva — brez ran bi ga prijateljstvo prineslo na dan. Naj mi vgasne luč očes, a prijateljstvo varuje, vodi me varnejši, naj mi onemore moč jezika, prijateljstvo govori ognjeviteje zame ter spušča bliške nad nasprotnike. O čut preblažen, o dar nebes, ozlatil si mi vže dneve, a pretekle i sedaj — te ni. Pridi zvezda, pridi, kmalu spet pridi! (*Zatišne z rokami obraz. Dolgo časa stoji naslonjen pri oknu.*)

Peti prizor

Maksimilijan z vitezi nastopi

Po kratkem govoru odide cesar, vitezi pogovarjajo se sedaj.

PAPENHAJMOVEC (*z navadnim glasom*): Oj, preblaženo ženstvo! Tvoje serce je vulkan, iz katerega bruhajo vedno toki ljubezni!

KUNEC: Gospod vitez! Ta ljubezen je žvepljena, haha, žvepljena i marsiktera je žvepljena, to je marsikteri verneridi ubega možanstva življenje.

PAPENHAJMOVEC (*patetično naprej*): O Venera, o bogovi ljubezni, dajte, da bi vedno me zatekala taka lava, da se kopljem u nji, da plavam u nji, da jo pijem, da jo...

KUNEC: ...da jo jem, da spim v nji i da v nji umerjem.

PAPENHAJMOVEC: Umerjem. Rozenperk, ne bodite tako abotni! I lejte, zmedlo se ji je v razumu; večna ženska, milijon i milijoni let naj preteko i vedno imenovalo se bode tvoje presladko ime. Ali kje je Erazem? Vitez Lejger, tu imate dokaz. Ženstvo premore v prijateljstvu, v ljubezni. One-

mogel ji je razum, ko vmerl je ljubljeni mož i vi, ko obglavili so vam prijatelja (*patetično*) niste znoreli! —

ERAZEM: Gospod vitez, vi ste nespameten klepetaç. (*Osorno.*)

PAPENHAJMOVEC: Gospodje, ali me ni onečastil. Pravite, da ne, torej naj počiva meč v nožnici.

Sedaj se razvede prepir. Papenhajm v tridesetletni vojni, ropar obglavljen, zmira hujši. Erazem potegne meč.

ERAZEM: Vitez!

PAPENHAJMOVEC (*strupeno*): Tolovaj, i trikrat tolovaj.

ERAZEM: Tu imaš! (*Ga prebode.*)

Šesti prizor

Maksimilijan nastopi

Hrup privabi cesarja. Erazem odda meč ter se odpelje v ječo. Tu omeni, da mislil je oditi.

ERAZEM: Zastonj kuje hudobnobrebrani človek svoje namere — dne ob moč jih prijateljstvo! Pridi, zvezda, pridi! —

Zagrinjalo pade

II. ČIN

Ječa. Mračna tema

ERAZEM (*v spanji*): Oj zlata duša, prijatelj, daj se mi objeti! (*Plane na kvišku ter se prebudi.*) Haha, v ječi, v verigah, v temi! Kdo ima pravico z mano delati tako. Ali dali vi ste mi življenje, ali dali vi ste mi očesi, čemu mi kradete toraj nebesno luč, ali dali ste mi vi žile te, te lase, to telo, ali vlili ste mi močnega duha v meso. Ha, ha, ha, vi pertlikovci, vi! Kaj li premorete, meni, ki sem človek kakor vi. Kdo ima pravico, najmanjšo le pravico najvmazanejšemu beraču kratiti prostost! Ali ne sije solnce vsim, ali ne rodi zemlja vsim, ali ne redi nas tisto i ravno tisto vse i ali ne vmerjemo vsi i ne sognjemo vsi i ne postanemo vsi perst. Iz te persti zraste trava, zraste drevje i to redi žival; ali tako je moč, da postane... perst, iz persti trava, iz trave živinska polt i poslej pa znabiti podplat na kakovih beraških

nogah. Haha, haha! Erazem! Erazem! Ali ni to smešno. Perst smo vsi, i vendar sem v ječi! Verige, malovredno ti železo, proč z mojih rok! (*Trese verige.*) Skala, mrzla potna skala, ognji se v stran, saj ti zapoveduje gospodar sveta! — Kako revna stvar je človek, ako nima, ako nima prijateljstva!

JECAR *prinese vodo i kos ovsenaka. Pogovor ž njim. Zakaj ni človek prost. Moril...* (*Govor o morenji* —)

3. scena

Gospodje sodniki nastopijo, naznani se Erazmu obsodba, k smerti, le-ta sprejme jo hladnokrvno, potem ko odidejo začne Erazem ironično: kot bi delali s teletom, i da je cel svet velik hudodelec.

Bog, moj Bog! Samo glavo mi pokaži, da odbijem jo z mahlejem samim i da vtopi se život v lastni krvi! —

4. scena

Minih i Erazem

MINIH: Hvaljen bodi odrešenik!

ERAZEM: Minih — Čemu? Ne spominjam se pregrehe, prijatelj!

MINIH: Erazem, ali nisi prelivaval človeške, bratovske krvi!

ERAZEM: Po pravici! Krivica se mu ni godila, temu Papenhajmovcu. Ali minih, pretila se je druga, bolj draga krv, krv prijateljska, i ni se kaznoval morivec. V škerlatu se šopirijo ti morivci, ti meščanje, ti nesramni ljupežniki, i nihče ne gane persta — da zadelo bi jih pravično maščevanje. I vbogi Erazem terpeti mora to železje, ki ni pustil, da oskrunil bi se bil spomin, najsvetejši mu spomin na prijatelja. Minih, če bi cel svet napolnil s Papenhajmovci ter jih dal Jovu, da pretehtal bi jih na večni tehtnici, povem ti, da sam Bavmgartnar jih odzdigne!

Minih se mu da spoznati ter mu izroči pilo, da si odpravi železje, haljo i druge reči Po pogovoru odide i pusti Erazma samega.

5. scena

Ječar prinese vina, kakor poboljšek pred smertjo. Komična scena, ko ga mu Erazem podari, da ga odnese, ga polovico

spiše, drugo pa pustiti hoče. Pa po kratkem filozofiranji tudi to vzame. Ječar ga razdraži s svojo maločutnostjo.

6. scena

Erazem sam, prost, ječar odide. Samogovor, kako da delal bode gerdo s človeštvom, terden zavoljo ječarja.

Zagrinjalo pade.

III. ČIN

1. nastop

Kmečka vas. Prostoren trg, na obe strani hiše, v zatišji vas Jama na stermem robu. Popoldne je, solnce pripeka na jasnem nebu. Oče Jakob sedi pri vborni hišici, slep i beloglav! Marjetica, njegova vnukinja.

Marjetica (*poje*):

Le enkrat bi videl,
kje solnce gor gre,
kje luna, kje zvezde blišče,
bliš i. t. d. ...

JAKOB: Marjetica, ali je solnce še tako neizrekljivo svetlo, rumeno? Ali še padajo proti večeru njegovi žarki kot kri na naše gore? Nekdaj bilo je tako! Ali sedaj se mi zdi to vse kot sanja, kot sanja! V trohlenem telesu ni moči i v očesu ni luči. Moj Bog!

Marjetica:

As' tema me obdaja
i. t. d. ...

JAKOB: Obdaja me noč! Marjetica, ali je drevje sedaj zeleno, ali so veje cvetja bele kot sneg?

MARJETICA: Oj stari oče, kedaj je že šla spomlad od nas, kje je cvetje! Drevje je polno najlepšega sadja, rudečega in sočnega. Letas bo dobra jesen

JAKOB: Toraj cvetje je šlo v sad in kmalo bode odpadel. Lejtesi, čas hiti, čas neizrečeno hiti. Cvet zgine, sadež pride ali tudi ta odpade kmalo! Kmalo bomo mogli iti tudi mi!

MARJETICA *poje*:

Le enkrat bi videl...

JAKOB: Marjetica, povej mi kaj o luči, o svetlobi, o solnčnih žarkih!

MARJETICA: Danes pripekajo prav močno ter padajo na slamnate strehe i jih obdajajo z rumenim bleskom, nebo je modro, ali na zemlji je vse lepo zeleno, zadaj za strehami pa se modrijo visoke planine, tam pod Jamo pa se temnjio gozdovi i sapa zamaja sedaj pa sedaj njihove verhove.

JAKOB: Oj kako je lepa naša sladka domovina! —

ERAZEM (*gre čez oder*): Toraj tu je vas mojih očetov! Še vse pri starem, z mahom obrašeni tramovi, smerdljiva slamnata ostrešja, vse kakor nekdanj! — Samo Erazem postal je drugače, tudi njegva obrastel je mah neusmiljenega časa. (*Odide zamišljen za hišami.*)

MARJETICA: Stari oče, tu je neki ptujec.

JAKOB: Kak grajski hlapec morda, ki gleda po vasi, kje bi bilo kaj mu vzeti mogoče! Hudoben svet prihaja za nami!

MARJETICA: Ali ima tako zamišljen obraz, tako žalosten je videti. Gotovo je dober človek.

JAKOB: Kak vbožen vitez bode, ki so mu tolovaji razsuli grad! —

2. prizor

Jakob, Marjetica, Erazem

ERAZEM (*pristopi k hčeri*): Ali bi ne hoteli dati trudnemu popotniku požirek hladne vode.

JAKOB: Hvalen bodi Jezus Krist — trudnemu potniku postreči je dobro i kristjansko pravijo svete bukve! — Marjetica, skoči k studentu! —

Marjetica v hišo od koder pride z verčem.

ERAZEM: Kje sem vže videl takove oči! Na cesarskem dvoru ne, tamo je svila, drago kamenje, ali napačne duše, napačne očesi. Sedaj se spomnim, to so očesi moje matere; ko sem odhajal na Nemško gledala je tako za mano iz visokega grajskega oknja i solze točila. Reva sedaj počiva v zemlji i jest tedaj nisem moril ljudi kot sedaj, ko mi je vmerl samo Baumgartner!

JAKOB: Kaj govorite! Morate bolj glasno govoriti, lejte, star sem, slep sem i tudi sluh me zapušča, morate bolj glasno govoriti. —

ERAZEM: Dejal sem samo, da je tu lep kraj i da sem jest, ko sem imel še domovino, bil rojen tudi v tako prijetni dolini! —

JAKOB: Kaj pravite, da sedaj nimate domovine!

ERAZEM: Vzeli so mi jo ter me pahnili v prokletstvo, v ptujino! —

JAKOB (*vstane*): Revež, daj mi roko, daj mi roko brat. Operaj se na moje slabe rame, ako zapuščajo te moči. Lej, vkradena mi je luč očes, tema je moja vedna spremljevalka s svojimi groznimi črnimi sanjami. Ali ti si nesrečnejši, ti nimaš domovine. (*Onemogel pade na klop.*) Boljše je slep biti, pa imeti domačijo! —

MARJETICA (*prinese verč vode*): Tu pite.

JAKOB: Marjetica, danes zvečer bodeš molila tudi za tiste, ki brez domačije po svetu krog blodijo. Bog se jih vsmili.

ERAZEM (*postavi verč na mizo*): Hvala vama, dobra človeka. To je božjega blagoslova vredna voda — (*Odide zopet za hiše.*)

JAKOB: Moliva, Marjetica, moliva: to so reveži, to so s ternam venčani reveži. —

MARJETICA: O kom govorite, dragi oče? —

JAKOB: Kdor nima domovine, Marjetica, kdor nima domačije! —

3. prizor

Prejšnji, potem Erazem

MARJETICA: Oče, ali ne greva v hišo. Hladna sapa pričela je veti, škodovala bi vam morda!

JAKOB: Pusti me tu, hčerka, tu v sredi hiš, da čujem, kako otresa drevje svoje veje, kako pojo ptice, kako šumi v dalji voda. Pusti me, pusti. — Tega bi si vendar ne bil mislil, da so tudi taki reveži na zemlji.

Erazem nastopi... krasna scena o turških vojskah, kako se je stari Jakob boril za domovino, kako so ga vjeli, kako je v turški ječi oslepil i kako se je priberačil zopet domu. Omeni tudi Erazmovega očeta, s katerim se je boril.

ERAZEM: Vbogi starček! Koliko terpljenja se je ztilo nad vami.

JAKOB: Ne reci vbogi, ptujec, ne reci vbogi! Star sem, sklonilo se mi je telo, onemogla duša i lasje osnežili. Ali ostal mi je dom mojih pradedov, ostala mi je očetna zemlja, katera me vzame v kratkem v svoje naročje, da se odpočijem svojih težav, svojih nadlog. Ali nad mano vstal bo rod moj, hodil na grob i dejal, da tu počiva stavec, ki je nekđaj branil svojo domovino! Ali vi, ali vi, bog ve, če ne žro nekđaj krockarji vašega trupla, daleč od materne žibelji! — —

ERAZEM: Proč, proč, še imam roke, da si jo priborim, očetovo domačo gomilo! — (*Plane odtod.*)

MARJETICA: Kaj mu je, vbogemu ptujcu? Kako divjva odtod, kot bi mu grozila tu propast peklena!

JAKOB: Naj se ga vsmili osoda ter mu vlije hladila v nesrečno srce!

4. prizor

Prejšni. Grajski hlapci pridejo s snopovi obloženi.

PRVI HLAPEC JURI: Tu odložimo, snopje je pri moji veri težje kot pa orožje, pri moji veri, da je res.

ROK: Ti si slab lančar, Juri, kolikokrat sem te vže podučeval, da če se rotiš, roti se po laško, kot se spodobi pravemu poštenemu lančarju, corpo di bacco.

Tu se razvije burleskna scena landsknehtarjev! — —

O LJUDSKI OLIKI

V začetku po stvarjenji sveta ne živijo človeški rodovi v nikakoršni zvezi med sabo in šele počasi začnejo se rodovine zedinjevati, se skupno braniti pred sovražnimi napadi ter se s sabo posvetovati o vsaki bolj važni reči. Nastopijo časi, ko se umirijo rodovi, orožje počiva, razcveta se mir ter prinaša lepe darove; polje dobro obdelano prinaša obilne darove in človek sam odneva di se prelivanja kervi ter, kakor rodi cvetlica hitrejše v ugodni zemlji, oberne svoje dušne moči na plemenitniša dela. Če je vadal doslé le telo v sukanji orožja, uri si sedaj tudi svojo dušo, in kmalo se pokaže viša omika.

Se ve, da so se v prvih deržavah le bolj obdarovani možje poprijeli težkega posla ter, navdušeni od više osode, zapustili zemeljsko in mislili in mislili, dokler ne očistijo marsikake žive resnice terde skorije, katera jo je doslé prikrivala očem maloskušnega človeštva. Ali narava človekova je že taka, da, ako si je prilastil nenavadnega blaga, želi si ga pokazati drugim. Tako se godi z oliko; ne ostane last samo bogato obdarovanih mož, ampak kmalo se razširjuje med občno družbo. Sedaj nastane med narodi šele pravo blagostanje, vez bratovske ljubezni veže deržavljane, sovraštvo se ne pozna, ker duša, v kateri se vterne iskra vsepoblašene olike, dela le, kar je dobro in pravo. Deržava, v kateri se povzdigne priprosti mož k najpotrebnišimi vedami, ima ljudsko oliko, kjer se časté učeni možaki kot občni dobrotniki in kjer se prizadeva velik ali nizek le zmiraj napredovati; vse dobro, čeravno novo, se pozdravlja z radostjo, in vse zastarelo, slabo, iztrebuje se pridno.

Imenitno je toraj vprašanje,

s čem se doseže ljudska omika?

Jezik je vir, iz katerega pijemo vsi oliko. Jezik je toraj velik dar božji, brez njega ne bi podučevali ne sebe ne drugih in pač žalostni kot divjačina lazili bi okoli. Iz hvaležnosti do stvarnika naj bode naša prva skerb, ohraniti

si čisto in nepopačeno govorico. Najdraže naj so človeku glasovi, s katerimi ga je pestovaje zazibala mati v sladki spanec, v katerih je čul prve čudodelne pripovedke, katere serce napolnijo še pozneje s sladkočudnimi podobami. Pač nehvaležen je tisti, ki toraj pozabi te blage vezi in sega le po ptujem, veseli ga le nedomače, ker ima znabiti nekak napačen blesk, pred katerim očetovo revno in sramotno stoji. — Pa ne samo nehvaležen, ampak tudi nespameten je tak človek, ker s tem zameta edini pripomoček, s katerim zamore se k splošni omiki povzdigniti. Človek se lika le v domačem jeziku, isti glasi, ki mu obsevajo mladostna prva leta, isti mu vnetijo v serci tudi prvi plamen napredka, željo, vedeti več, kot so vedeli stari očetje. Koga ne mika prijazna knjiga v domači besedi! In vendar slišijo se tu in tam tožbe, da se slovensko nič bolj ne ume kakor pa nemško.

Ali pač veš, kaj da vzroči le-te neprijetne prigodke? Sam si kriv, ker ti je premalo mar lastnega jezika, katerega govoriš, kakor ga je govoril ded pred stoletji in še slabše. Jezik je kakor dragi kamen v robati odeji, kateri šele potem, kadar se spili, spreminja svoje bliščeče barve. Tako tudi govorica. Iz ust priprostega doni nemilo in bodeče, a če govori se pravilno, čisto, sliši se besede glas kakor sladka muzika. Ali žalibog, nam Slovincem še ne sveti zlati čas tudi olikanega jezika ne, popačen in namešan je s ptujimi besedami, katere s svojo čudno zavihanostjo onečedijo našo govorico in, ker so prestrojene po domačih oblikah, zdijo se ptujem še celo smešne. In vendar imamo tudi za vsak ptuj izraz, ki se je vcepil v domači log, bolj krepko lastno besedo. Narodova dolžnost je toraj, da se uči enkrat za vselej dobrega jezika in da varuje se vsake priložnosti, katere same so zasejale leto ljuljko med nas. *Kje naj se uči narod dobrega jezika?* —

Blagor narodu, kateri ima dosti in dobro v narodnem duhu vredelih šol, iz njih mu teko nevsahljivi studenci, v katerih se napaja duša, napaja se telo. Slovenskim učiteljem ostane še množna in težka naloga, da razorjejo ledino, katera je dandanes še pusta, neplodovita. V šoli se vcepi mlademu duhu krepkost, ljubav do domovine; otrok rad posluša gorečo besedo učiteljevo in marsikaj, kar se zdi smešno odraslemu možu, ker je proti dosedanjemu mnenju, poprime se duše otroške, da jo žlahni in blaži. Recimo si sami, da slovensko ljudstvo še pred desetimi leti v večini ni imelo narodnega duha in koliko se je doseglo v le-teh preteklih letih! Domače se bere že povsodi med ljudstvom, pravi duh obseva dušo in serce. Saj narod, kedar sprevidi, kak drag biser da ima na lastnem jeziku, zavreči ne more bisera.

In šola mora biti kraj, kjer se mu kaže domači jezik v prekrasni lepoti. Zavoljo tega mora iz ljudskih šol pobegniti vse ptuje, samo domače naj ostane, samo to naj kraljuje in po tem naj se ravnajo slovenski učitelji. Pač ima ptuje nekak mik mladim srcem, ker tega ne slišijo vsak dan in ker se jim predlaga domači jezik priprosto, še slabše, kakor ga slišijo na paši; ni čuda, da se je gulila nemška gramatika tu in tam po šolskih klopeh, dokler si niso otroci nekoliko nemškega vtepli v glavo v veliko zadovoljnost učiteljevo. In kakšen je bil konec tej nesrečni prikazni? Prešla so leta, sinčeki zrastle so sinovi in — brati niso znali; za nemško bilo je časa premalo, domačega slovenskega se niso učili nič in stariši so majali z glavami, plačevali s težkim srcem učitelje; saj so ostali otroci le vedno nespametni, hodili brez vžitka v šolo in moder gospodar si jih je prideržal rajši domá, da so mu opravljali manjša dela. Drugače se godi v narodni šoli, po domače se ponudi mlademu sercu pravo in dobro in hitro se napolnijo prej prazne klopi.

Pa ne samo slovenskim učiteljem nastane težka doba dela, ampak tudi slovenskim pridigarjem.

Cerkev je blagonosna naprava, koja je zasejala med narode seme omike. Do priprostega ljudstva ima največi oblast; kar ona dela ali véleva, vse to mu je sveto in to rado spolnuje. Kakor se vede duhovnik, kakor on govori in dela, enako ga posnema ljudstvo. Žalibog, da še sedaj menijo marsikteri duhovniki, da naj se govori narodu, kakor govori sam in drugače mislijo, da jih ne ume ter zasmehuje. Prižnica pa naj bode vselej kraj, kjer se govori čisto domače! Kakor sta preobrazila Ciril in Metod z domačim jezikom slovanski svet, enako naj skerbijajo prečastiti duhovniki, da vnamejo ljubezen do čiste besede. Pač je res, da čistost in pravilnost omami priprostega kmeta na prvi hip, ker je navezan na staro, ali naposled se privadi uho, privadi se jezik sam, da izgovarja pravilno in lepo. Slovenski pridigarji, ne pustite v nemar lepe priložnosti, s ktero pomagati morete toliko svojemu rodu, sozidajte si lepi spomin prihodnosti, da vam je ljudstvo hvaležno ne samo za duševno kerščansko preobrazitev, ampak tudi za slovstveno omiko! Da se le vname med ljudstvom narodna zavest, potem očistuje se samo kužnih gob, potem varje se tudi kopelj, v kterih se je nalezlo le-té gerde bolezni.

Kterih *priložnosti* naj se toraj varuje slovensko ljudstvo?

Že od nekđaj napeňajo naši nasprotniki vse žile, da bi ponemčili vse naše kraje, da bi nam vzeli domači jezik. Dragi Slovenec, ali ti ne poka serce že samo pri misli, da utegne tvoj vnuk enkrat govoriti ptuje, tako, da, če bi vstal iz trohljivosti, ne umeš sam svoje kervi, da čuješ na lastnem posestvu čisto neznane glasove!

Bogu bodi potoženo, da med Slovenci je mnogo taciň, kateri častijo nemško veliko bolj kakor domače. Vsak, kdor le nekoliko nemškega zna, vede se ponosno, nekako zaničljivo gleda na bolj priprostega soseda in če le more, vmeša med svoje glasove kako ptujko, da mu doni jezik kakor ubit bron. Ali je to prava omika? Gotovo ne, saj tak ni zmožen ne domačega ne ptujega jezika. Olikani ptujci sami zametujejo tacega reveža, kedar napeňja vse svoje moči, da spravi glas iz gerla: ne da bi ga hvalili, ker razširjuje njihovo govorico, ne, ampak zaničujejo ga in zasmehujejo, saj ni čuda, ker komaj spoznajo svojo besedo v tej čudni podobi! — Domorodec pa, ko čuje tacega, točil bi solze, ker tak oskrunja očitno, kar je njemu najsvetejše. Prej in marsikod še sedaj so bile te prikazni krive nenarodne šole, kjer si je s trdom in leti pridobil fante nemško pisavo in potem je napredoval pri vojaščini. Vojaštvo, kjer zapoveduje se vse v nemškem, škodovalo je nam Slovencem že od nekđaj, iz tega nečistega jarka so tekli v naš jezik tisti gerdi glasovi, kteri ga kvarijo še danes. In res odslužen vojaški korporal se ponaša v domači vasici, da dvigajo glave sosedje; kakor ptujec, ki se je vselil sredi nje, zdi se jim in prejšnja ljubezen zgine, ker tako človeče je ponosno in jezično. Slovenski fantje, povernite se že vendar iz napačnega pota in porabite svoj čas, kterega preživite v mestih, s tem, da izurite se v dnačem govoru in branji, da pridete domú ne v robati nemškutarški obleki, ampak ponižni in v napređku! — Tako naj se godi za naprej, da kmalu veje po slovenskih livadah zdrav čist jezik, da glasijo se besede iz naših ust kakor čist zvon v veselje vsakemu domorodcu in ptujcu v ponos in grozo, da naši vnuki ne pozabijo domačih glasov, ampak dosežejo višo in višo omiko.

Da je ljudstvo nadalje v resnici olikano, naj je tudi v *resnici verno*. Vera je med narodom slovenskim dobro vkoreninjena, ali ne bi terdil, da ne nosi istih sadov, ktere bi morala v svoji blaženosti predvsem. Vera oblaži dušo, da

čuti in misli le dobro, da črnega sovraštva ne pozná in da ljubi vsakega. Sovraštvo razdira, kar sezida pridnost. V resnici olikani ljubijo se med sabo, sosed derži s sosedom, mu pomaga v revščini in veselí se, če se mu dobro godí. Tako bi imela toraj vera vterditi občinstvo, ona naj je lép, ki zvezuje vse ude enega naroda med seboj. Ker ima katoliška vera tudi ta blagoslov, da s svojimi svetovi in zapovedi vterdi tudi zdravje svojim vernikom, pač bi morala država terdna biti, kjer cvete ta vera v svoji popolnomosti. Slovenec naj je tak rod, da stoji kakor čista luč med drugimi, ne fanatičen, ampak blag in dobromisleč, prost in velikodušen. Vera kako oblaži notranjega človeka! Ali ne ista, ktera obstoji v vednem miganju ustnic, ampak pametna, ktera je zapopadena v besedah: *Moli in delaj!* Odrešenik sam je delal, aposteljni so delali in kdor ne dela, ampak se živi s prazno vero, je hujši kakor pogan, kakor brezverník!

Moli in delaj, slovenski narod, da zdrava ti je duša, zdravo telo!

V obnašanji bodi Slovenec ponižen, saj tako uči vera. Kdor je ponosen in ne vé zakaj, tak je sméh svojim sosedom. Malo imaš, dragi rod, od stvarnice in še le-to ti je revno in slabo. Zemlja ti je peščena, deželica majhena, ne rodi ti težkega klasja, ampak raje osat in ternje, da prav v potu svojega obraza prideluješ vsakdanji kruh. Prebivaš v kočah in ne v bliščečih palačah. Mogoče je, da gledajo drugi narodi s smehljanjem nate, spomnivši se svoje bogate domovine. Ali naj se smeja drugi! Bogastvo preide, se razsuje v prah, samo ponižnost ostane ter se blesketa tudi skozi nočno temo. Še letos smo videli, kako je razbila pruska armada bogate francoske pokrajine, tako da vzdignejo se težko kedaj zopet do poprejšnje bliščobe. Ti bodi toraj zadovoljen s svojim deležem, vživaj ga v ponižnosti in množilo se ti bode tudi to malo do obilnosti.

Moli in delaj! S ponižnostjo naj se združi pridnost. Prav olikani človek si uri s pridnostjo telo in pa tudi dušo. S delom svojih rók preživi sebe in s svojim duhom pa dela, kolikor mu je mogoče, za korist vsega naroda.

Kako naj Slovenec *dela duševno?*

Zares znamenito vprašanje! Nekoliko smo odgovorili na to že poprej, ko smo govorili o maternem jeziku in o branji slovenskih bukev. Branje bukev je prva potreba. »Kako rad, ako bi le utegnil,« odgovorí znabiti marsikdo, »ali čas je drag in družega dela obilo!«

Počasi prijatelj! V tednu je sedem dní in zadnji posvečen je Bogú pa tudi duševni pridnosti. Vsako nedeljo si dobiš najmanj tri ure časa, da bereš koristne reči. Ako imaš rodovino, zberi krog sebe svojo družino, beri jim glasno, razkladaš jim to ali uno in gotovo ne bode brez sadú. Skerbi si saj toliko prihraniti, da deržiš si v hiši najcenejši slovenski časopis. Tudi to je lože, kakor misliš. Tisti čas, ktereга porabiš ti za koristno branje, popivajo drugi navadno brezmerno po gostilnicah in zapravijo dan in leto več denarja, kakor stane najdraži slovenski časopis. Tako se privadiš pridnosti, varčnosti, dobro odgojiš si svoje otroke, zraven pa si tudi sam dobiš razgled v državljansko življenje.

Naši časi so vihar in težko je shajati v njih in kdor se ni seznanil saj nekoliko ž njim, ne more biti dober državlján. Politika je potrebna vsakemu, toraj tudi Slovencu. Kar se godí v ptujini, nam pač ni mar, ali kaj se godí v domačiji, to je nam mar. Domovina je nam draga čez vse in da tudi ne vlada v nji mir, da tudi v nji razsaja vihar, je znano. S politiko soznanimo se toraj s svojo domovino, s svojim narodom še bolj in posebno zato jo priporočamo, ker navduši vsacega, da se čuti v resnici državljána in domorodca.

V obnašanji je ponižnost najlepša olika. Vsi veliki znameniti možaki so družili s svojo slavo tudi veliko ponižnost. Kako pa boli dobrega Slovenca serce,

ko vidi puhlo ošabnost pri svojem narodu, ako vidi prevzetnost mesto ponižnosti. Človek si skoraj ne upa v nedeljo popoldan skozi vas, zakaj od vseh strani se hujska in psuje vanj. Otroci imajo največe veselje, ako se prikaže v vasi ptujec v gosposki suknji, v kupah letajo skoraj za njim ter ga nesramno obirajo. Zgodaj naj se toraj učijo ponižnosti in lepega obnašanja, da bode ptujec v resnici stermel, ko se pelje skozi čedno osnaženo vas in ga pozdravlja vse ter rekel: »V resnici, le-to je omikana dežela.«

To so male besede, katere želim, da bi jih slovenski narod saj nekoliko pregledal in porabil, kar zdelo bi se mu dobro, in pristavil, česar še manjka.

Tako toraj napreduj, blagi rod, v omiki, katera je temelj vsega blagostanja in katera naj tudi tebe povzdigne, da se svetiš kakor prijazna zvezda med narodi!

DONA KLARA

(Historična podobica)

V dvoranah ekscelencije in vsegamogočnega ministra je bil denes ples.

Tu se je zibaló vse, kar se je rodilo visocega na dvoru in po meščanskih palačah. Tu se je smijalo sladko vse, stare perike priklanjale so se venomer in široka ženska odela so sprehajala se preširno sem ter tje. Vmes pa so šumeli srebrni glasovi in nežne ročice popravljale so skrbljivo težke stolpe po francosko vbranih las.

In vitki gospodiči so se sukali v črnih širokih haljinah ter rožljali z malimi rapirji in ljubeznjivo pogledovali po šumečih gospicah, katerimi se je tu pa tam pridružil kak izmed gizdalinov, poljuboval roké ter gracijozno vtikoval pod pazduho triogelni klobuk.

Na strani pa so stali gospodje diplomatje, vihali ponosno nosove, kot bi bili pred sabo videli prihodnost in kakor da bi svojimi mezinci vladali teke svetov, osodo človeštva.

A šele prevzvišeni knez in minister! Kako je bila njegova peroka denes našopirjena, polna dišav! Sam je prav milostljivo obračal male knežke očesi po razsvitljeni dvorani. A v srci mu je kraljevala radost, videč tolikanj bleska v svojih prostorih in spozabil se je ter polagoma izvlekel zlato tobačnico in prav priljudno nasul s svojimi drobnimi koščenimi prsti tobaka v diplomatiški nos, tako da je padal po bogatih špicah, katere so prišle šele komaj pred dvema dnevoma iz Pariza.

Pričela se je govorica, kakor bi šumele bučele v panju, sedaj polagoma, sedaj bolj kipeče, tu pa tam se je čulo spodobno smijanje, ali vse prav po škrpcih, kakor je navada pri dvorih.

»Tu je španjolski poslanec,« čvrčal je suholični gospodič k svojemu sosedu, »in njegova hči dona Klara! Hi, to je v resnici dobro blago, hi!«

In spremljevalec je obrnil prežiti obraz, ali prav polagoma, tako da se mu tanjka, a mazilja polna kita ni premaknila iz srede koščenega hrbtišča.

»Hiou!« razbleknil je usta, »prijatelj, ali ne meniš, da sva za take reči že prestara!«

In resno, kakor bi vodila poslanstva, pri katerih sta služila, stopala sta dalje po dvorani.

Sedaj pa ste prišli njih veličestvi in nastala je za nekaj časa tihota.

»Don Alfonzo, čemu me nadlegujete tu pred očmi vseh?«

»Čemu, vitez Falkenstein, vi še vprašate? Kdo vam je dal oblast, moji zaročnici tako očitno dvoraniti?«

»Vaši zaročnici, don! Odpustite, da jo ne poznam!«

In zatemnelo se je Španjolu oko in srdena rudečica zalila mu je rujavo lice, velika in žilata roka segala pa je krčevito po meču. Ali spomnivši se, da gleda nanj morda sto oces, pomiri si krv.

»Vitez!«

«Don Alfonzo?«

»V dvanajsti uri vas pričakujem doli v vrtu!«

»Rad vam ustrežem, don!«

Medtem pa so stikovale gospice in tudi gospe (kdo bi tajil!) visokolasne glave in šepetale in se smijale sladko. In v resnici bila sta ta dva lepa človeka! Na vitez v mirnem pogovoru, a v serci vrelo je obema.

Don Alfonzo, prijatelj španskega poslanca in, kakor se je vobče govorilo, zaročen z hčerjo njegovo, bil je krepke postave, ali na obrazu videlo se je, da mu je južno solnce obsevalo zibel.

In vitez Rihard Falkenstein tudi ni delal nečasti svoji severni domovini. Bil je bolj vitek kot Španec in možati obraz obdajali so mu lastni zlati kodri, katere ni vil po navadi istih časov v veliko tolsto kito. Ali vitez Falkenstein, kar je pomenilo največ, je bil ljubljeneč, in kakor se je šepetalo, vsegamogočni ljubljeneč vsegamogočnega kneza in ministra.

In to se je videlo tudi na obrazu njih visokosti, gospodu ministru, ko je vitez k njemu pristopil, zapustivši don Alfonza.

In začele so peti trobente in glasiti se druge piščali.

Enako mrzlo, kakor živi se drugače v taci krogih, pričela se je gospoda sukati in par za parom poskušal se je bolj sladko smijati in kolikor največ mogoče zadovoljnosti v svoje puste obraze vdolbsti.

»Dona Klara, je li res, da odrinete na Špansko in da nas zapustite kmalu?«

Dona Klara pogledala je nekako čudno svojega plesalca in potem žalostno zakrila s svilnató trepalnico oko.

»Tako je volja mojega očeta, gospod vitez!«

»Volja vašega očeta in morda tudi volja dona Alfonza!«

Nekoliko bolj blede je postalo jej lice in dejala je občutljivo:

»Oj, vsaj si tudi sama želim v domače kraje, v domač grad pri Granadi, kjer sije vse drugače solnce, cvete vse lepši drevje in livada in kjer je zopet tako zdravo v sredi dišečih mirt in cipres!«

»In tamo pozabite gotovo na mrzle nas severjane, dona Klara!«

Nagnila se ji je glavica in njemu zdelo se je, kakor da bi ji bilo postalo solzno oko.

Ali utihnili je glasba in plesalci so se pomirili.

Vitez Falkenstein pa je spremil galantno špansko dono do njenega sedišča.

»Dona Klara, vidiva se zopet! Pri Granadi!«

»Morda bi vam ne škodoval sprehod po hladnem zraku!«

»In vaša spremitev mi je draga, don Alfonzo!«

Kakor najboljša prijatelja zapustila sta nališpana gospodiča dvorano, kjer prikripelo je veselje do vrha, zakaj njih veličestvi zapustile ste dvor.

Počasi sta stopala po peščenem poti, sedaj pa sedaj pogledovala po razsvetljenih oknih in na nebes, kjer je svetila luna. V naturi je bila pomlad v porodu, tu pa tam je ležalo še nekaj snega, a vendar ni bilo prehudega mraza.

Tam na strani, kjer je stalo nekaj dreves ter navpik dvigalo svoje suhotne veje, tamo se je ustavil don Alfonzo ter dejal mrzlo:

»Tu, mislim, da je pripravno mesto, vitez Falkenstein!«

»Res, don Alfonzo!«

In zabliskalo se je jeklo v mesečinem blisku in sukala sta ga dolgo, iskajoč raniti eden drugega.

Ali Spanjol je bil krepak in ko so onemogle Nemcu moči, zabodel mu je rapir v ramo, da se je Nемеc ječaje prevrnil ter tiho obležal.

Don Alfonzo pa je obrisal hladnokrvno meč ob sneženih tleh ter hitro odšel.

Kmalu potem pa je začul vrtnarsk pomagač iz vrta globoko ječanje. Strah ga je bilo in zbudil je svojega gospodarja. Na vrtu sta našla ranjenega viteza, ki se je poskušal iz svoje krvi vzdigniti. Odnese ga na gorko.

Na dvoru pa se je govorilo veliko in premnogo: da je odšla dona Klara in don Alfonzo in da se je ministerski ljubljeneц vitez Falkenstein podal bolan na svoje gradove.

Ali izvedela se je vendar resnica.

»Tako je, gospod svetovalec, jaz imam to od njih visokosti premilostljivega kneza!«

»Oj!«

In dvorni svetovalec razkvečil je usta, počasi nabral bakreni nos, popravil peroko in odšel po koridoru. Oni pa je zadovoljno zrl za njim in gladil si trebušek, s katerim ga je obložila težavna in skrbipolna dvorska služba.

— — —

Ljudje so govorili, da ima dona Klara lepe dneve in da jo ljubi njen soprug don Alfonzo.

In res kazalo se je na videz tako.

Pri Valenciji, na morskem pobrezji skoraj, nakupil se je bogati don. Tamo je pričel zidati ter s svojim denarjem oživil stotero rok. Tu se je kopal, obsekovalo kamenje, tamo pa je izdelaval italijansk mojster umetne stebričke in držaje za krasne balkone.

Vrtnarji in kopači so grebli zemljo, navodili cvetja polne gredice, posuvali pota z belim peskom, sadili citrone in olive in mirte ter v španski rahli govorici klicali, sedaj pa sedaj odkrivavši glavo, blagoslovu iz nebes.

Čez nekaj mesecev stalo je živahno poslopje ter dajalo čast svojemu zidarju. Tu sem je prišel don Alfonzo in samo včasih zahajal na dvor v Madrid, pustivši ženo v Valenciji, boječ, da bi jej nekdo izmed dvorskih metuljev ne bil v kvar.

— — —

Solnce je že zahajalo, ko je stopila dona Klara na balkon. Ali duša se ji ni razveselila krasne narave. Mirno in skoraj z nevsmiljenim smehom zrla je pred saboj umetne naprave in pogled je šel dalje in oko je ostalo naposljed na površini morja, pri kateri so se ravno poslavljali zadnji solčni žarki.

Ali povrnilo se ji je kmalu, potem pa se je vtopila sama vse, podprla težko glavo ter mislila na toliko hudega.

In zamislila se je na daljni sever.

Morda se je mlada žena v tem hipu spomnila, da bila bi ondi, dasiravno v ostrih burjah, srečnejša nego tu v milobi južnih sap.

Srebrni glasi gondoline so jo prebudili in povzdignila je oko. Pred njo na peščenem potu je stala mlada ciganka in urno prebirala strune.

Dona Klara je srkala z radostjo te glasove, ki so sedaj tožeče se razlegali v večer, sedaj bolj polagoma, sedaj bolj kipeče, sedaj tolažilno in sedaj zopet tožeče.

Oveselila se je dona Klara ter vrgla rumen zlat v pesek. Igralka ga je hlastno pobrala in potem odšla, klicaje na darilko stotero božjih blagoslovov.

Ali dona Klara je ostala na balkonu.

— — —

In blede mesec prišel je iznad morske vršine ter jo spremenil v tekoče srebro. Lahno so se vzdigovali mali valčki, kakor da bi želeli poljubiti nebo in na nebu jadrajoče svetove.

V daljini je plavala ladja in bistro oko done Klare razločilo je v jasni noči bela jadra na jamborah. In mir, kateri je vladal v natori, vlegel se je tudi v njeno srce.

In ostala je še dalje in dobro ji je del hladan pih od morja. Nekje je ura bila in dona Klara je vstala. Aliizza bližnjega grmičevja je prihitela moška oseba, zavita v španjsko haljino, ter stegovala roke proti nizkemu balkonu.

»Klara, zlata Klara!«

»Rihard!«

Otrpneli so ji straha udje, zgrudila se je na poprejšnji sedež in na balkone drže je omahnila težka glava.

»Koliko časa sem vas iskal, dona Klara, po vaši španjski domovini, pri Granadi in drugod!«

»Vitez Falkenstein!« vzdignila je nezmožno, »ali niste izvedeli, da sem se zavezala z don Alfonzom?«

In ubogi vitez obmolnil je tužno.

»Čemu ste torej tukaj?«

»Ne vprašajte tako, dona! Hotel sem vas videti še enkrat!«

Pravil je potem, koliko je trpel, kako peš popotoval po španjskih peščinah, kako se mu je krčilo srce, ko je naposled izvedel, da je žena don Alfonza. Pravil je o svoji ljubezni, o svojem boji, o svoji bolezni za dolgo rano.

In dona Klara ni imela kamenitega srca, oradostila se ji je duša in, pozabivši sveto dolžnost, sladko mu je šepetala:

»Kako vam je blede lice, vitez Falkenstein!«

»Življenje se mi ni mehko postlalo, dona Klara!«

»In tudi meni ne, vitez!«

»Ali je to pravično od osode, Klara!«

»Bog ve, bog ve, vitez Rihard!«

In pričela je solze točiti in položila je vročo glavico na njegove rame in ni mu branila, ko ji je poravnaval zlate lase.

»Klara, noč je zagrnila zemljo in na nebu se svetijo zvezde!«

»Noč je, Rihard, noč je, noč je!« —

Plašno ga je objemovala in zdihovala in jokala.

»Ostani še, ostani, saj je v zadnjič!«

¹In preskočil je balkon ter ostal pri njej.

Na nebu pa so sijale zvezde, ali na zemljo padala je nežnja megla ter jo zavila v tenek pajčelon.

— — —

Preteklo je nekaj dni.

Don Alfonso se je bil povrnil iz Madrida, da bi preživel nekaj dni v naročji svoje žene.

Bil je večer in bila je noč.

Tiho je vstala dona Klara in stopila na balkon. Denes ni svetila luna in zvezde se niso prižgale na večnem oboku.

Prišel je tudi Rihard.

»Don Alfonso je prišel,« šepetala je tiho.

»Don Alfonso je prišel in zdaj je čas, da odidem jaz!« odgovoril je vitez.

»Dona Klara, bodi zdrava!«

»Rihard, Rihard! Kamo odideš?«

»Amerika se bojuje zoper Angleže in želim se udeležiti njenih bojov za prostost!«

»In midva se ne vidiva več?«

»Teško, dona Klara! V Evropi je življenje gnjilo in bliščeči njeni dvori me ne vežejo nanjo.«

Vitezu pa je pričelo srce pokati in iz očes lile so mu solze in postal je mehak kot otrok.

Kdo ne ve, kako težko da se rodi možka solza?

»Rihard, bog te obvari!«

»Dona Klara!«

— — —

Tisti večer je prišel don Alfonso vinjen iz Valencije domu. V prijateljski družbi vnel se je bil prepir zaradi španske politike proti Angležem in Amerikancem. Razburjen se je bil povrnil don ter se hitro vrgel na visoko posteljo. Ali spanec mu ni hotel objeti trudnih očes tako dolgo, da je vstal, se napravil ter se na posled podal na vrt v nočni hlad.

In stoječ za grmičevjem čul je, kar sta govorila ljubeča pri balkonu. S krvavim očesom potegnil je rapir iz nožnic.

Ali ko je nezvesta žena položila bele roke svojemu ljubimcu krog vrata in ko mu je vroče usta poljubovala, zavrela mu je krv in planil je iz zatišja ter v skoku porinil meč nesrečnemu vitezcu v hrbtišče.

»To imaš od mene!«

A oni se je zgrudil na pesek.

»Dona Klara! Pri Granadi, pri Granadi!«

Potem pa je zaspal za večno. Tedaj pa so se na nebu pretrgali črni oblaki in luna je zasijala, a le za malo časa. Zatem pa je nastala črna tema, dežne kaplje so padale na zemljo in iz daljine bučalo je morje, ki je s srditimi valovi butalo ob kameneno strugo.

Don Alfonso pa je s plašnim obrazom vlekel umorjenega do brega ter ga pehnil v peneči grob.

Drugo jutro se ni poznal več sled moritve, zakaj med nočjo izmila in splavila je huda ploha krvave ostanke.

Nekaj dni zatem so našli ribarji ob morskem bregu na pol segnito človeško truplo, katero so zagreblili na malem pokopališči ribarske vasi.

In nikdo se ni solzil za tujcem, ki ga ni nihče poznal, nihče ljubil.

— — —

Kako je vendar težko umirala dona Klara! — A ona bi bila rada umrla, ali kakor bi se branilo telo, krasno telo zapustiti iz svoje oblasti oživljajoči duh — živela je ter pojemala dan za dnevom.

Dolg benediktinec klečal je pri njeni postelji in opominjal z debelimi jagodi svojega moleka:

»Moliva, dona Klara! Moliva dona!«

»Pater Rodrigo, saj rada umrjem.«

»Ali vendar, prosiva božjo porodnico, morda vam zopet zdravje da!«

»Vsaj sem dosti časa, dosti preveč časa že živela!«

»Ali vendar boga prosiva!«

»Pater Rodrigo, jaz sem živela, ker sem ljubila, in da sem ljubila, moram umreti!«

In vzela je izpod svojega zglavja bele listine.

»Tu berite, pater!«

Pater Rodrigo obrisal si je prste in odpadel mu je molek.

»Oj, dona Klara, odkod toliko zaupanja! A blagovolite, da pristopim k oknu, star sem že in oči so me zapustile!«

Pristopil je k luči in bral in bral in mogoče, da spomnil se je istikrat, kolike vrednosti da je žensko ljubeče srce!

Ko je zopet pristopil, nehala je bila dona Klara živeti. A menih je ostal pozno do mraka in molil in prebiral jagode ter prosil odpuščanja iz nebes za greh.

Čas pa je pretekel in zavil iste prigodjaje v zagrinjalo starodavnosti.

KMET IN PESNIŠTVO

Ali mi ne bodeš zameril, dragi bralec, da se prederznem v revnih kočah, kjer tolikokrat pomanjkuje vsakdanjega kruha, kjer pretoči se toliko solz in preterpi tolikanj britkosti, kjer dela se v potu od jutra do večera in kamor tako redko zajde veselje, da se toraj prederznem v istih revnih krajih o pesništvu in o pesmah govoriti? — Kmet in pa pesništvo — zares je težavno to dvoje v dobrodejno zvezo pripraviti, a potrebno je vendar.

Naše želje so, da se slovenski rod zmiraj bolj olika, da se blažene vednosti vsaj plitvo razširijo tudi med kmečkim ljudstvom. Zatoraj pa ne sme tudi pesništvo izostati in naše misli so, da naj se to prej kot mogoče k veljavnosti pripravi. Pesmi imajo za vsacega človeka pomen! Bodisi v žalosti, bodisi v veselji, povsod stri pesmica dobro, polajša to in povzdigne uno. Ko je David delal pokoro, pel je in si s tem ohladil kesočo dušo, in ko je vesel plesal pred skrinjo mirú in sprave ter se radostil milosti Jehova — pel je tudi in si ubiral strune na harpi.

Ali najpoprej nam je govoriti o tem, kakšno pesništvo bi pač prostemu ljudstvu najbolj ugajalo. Slaba pesem popači ter pokvari dostikrat, kar se je lepega vpeljalo in vterdilo leta poprej. Umazano pesništvo ima na sebi veliko nesreč, ki so prišle nad to boro zemljo in da je terpela Francoska toliko, za-

dolžili so večidel le njeni satanični mazači, ki so izkühali v svojih pretvezanih možganih premnogo nesramnosti ter ž njimi ljudstvo okühili.

Pri nas pa naj bi se vpeljale le tiste pesmice, ki se radujejo nedolžno nad naravo in njeno krasoto, katere hvalijo zmerno, čisto, a ne fanatično življenje.

Naj bi se toraj skerbelo, da zagledajo takih naravnih pesnikov dela ali po družbi sv. Mohora ali pa po kaki drugi poti beli dan. Da pa imamo Slovenci enacih del, je znano. K temu ni treba previsoke zmožnosti, ampak le ljubezni do domovine in pa do nature.

Čemu vendar to, vpraša marsikdo in na prvi pogled je tako vprašanje opravičeno. Ali poglejmo bolj globoko! Ako hoče zdravnik zaceliti rano, ogleda si jo poprej prav skerbno in šele zatem določi, katero olje da naj se vlije v njo. Ali je naše življenje po kmetih brez vsakoršne rane? Kdor bolj natanko opazuje njegove razmere, mora si milovaje obstati, da mu ni vse po godu.

Predvsem se radostna zavest, da smo Slovenci revni, a sami svoji, ki ne potrebujemo ptujih podpor, ni še pripravila na verh. Priča temu je toliko popačenih županov, kateri se dan za dnevom delajo smešne s svojo nemščino, brez števila nespametnih srenjskih svetovalcev, ki točijo solze venomer, da se iztrebuje počasi tista mervica nemščine iz naših ljudskih šol, katera je poprej morila mlade možgane ter vzela otrokom še tisto malo pamet, katero so prinesli v šolo s seboj. Dokler pa ne postane Slovenec ponosen, da se je rodil v okajeni koči in ne v zlato bleščeči palači, ne pride med narod tudi pravo blagostanje ne.

Katero olje pa je zdravilo tej rani? Pesništvo v priprostem narodnem duhu.

Žarovita, a vendar priprosta čutila do revne domačije, katere se tolikokrat opevajo, šle bi, kakor pridejo iz serca, zopet do serc. Gotovo bi potem prešinila slovenskega kmeta domovinska misel ter bi ga toliko ogrela, da bi mu ne izginila iz spomina nikdar. Premnogo pripomore k domovinski ljubezni krasota domačih krajev. Ali naše ljudstvo se je prenasitilo svoje deželice in lepota njena mu ne gre več k sercu kot nekđaj našim prednikom, ki so se naselili, prišedši iz Rusije, med to na prvi pogled tako pustotno gričevje. Naj se mu toraj podajo pesmice, v katerih izrazuje se umljivo in mično veselje nad naravo in njeno krasoto. Ta nedolžna radost nedolžnih duš poprime se kmalo tudi našega kmeta, da je srečen nad svojimi veličastnimi griči, kipečimi vodami in zelenimi gozdi. Kmalo priljubi se mu rojstni kraj, da ločil bi se le s kervavečim sercem od njega. Oveseli se mu duša potem nad vsakim drevesom, ki daje njemu senco po trudapolnem delu, raduje se solca in modrega neba, za katerih lepoto poprej še očesa ni imel, da, vsaka najmanjša cvetka postane mu draga, potem ko je bral njeno čast v priljudnih pesmah. Recimo na kratko, odperl se bode našemu ljudstvu isti vir tolažila, ki teče človeku iz nature in katerega se ta večkrat toliko časa ne zave, da ne verže ga val življenja ali v severne večne snegove ali pa med izžgana afrikanska peščovja. Oj, ko bi pač marsikdo izmed nas bral čutila, ki obdajajo hvaležno dušo popotnikovo, kader ga je pripeljala osoda v širni puščavi žejnega in oprasenega do tratice, kjer šumi iz vročih tla hladan studenec! Pač bi z drugačim sercem zerl na domače travnike in njih pisano cvetje, pač bi ga objela srečna slast pri vsakem požiru iz vrelcev, katere mu ponuja natora v domovini pri vsakem koraku. Toliko bi vzročili opomini ter kazanje na natorin kras!

Človeško serce je po natori tako, da išče si čestokrat tolažbe v dnevih pretečenih. Ako se mu otemni pred pogledom prihodnost, oberne pa oko na preteklo in sijajna bleščoba tega, podeli mu moči in poguma, da verže se serčno

v temno življenje, ker upa, da, premagavši nezgode nekdanje, premaga tudi prihodnje bolesti.

Ali je slovenska zgodovina taka, da bi naše serce ostalo merzlo, ko bi brali hrabra dela, katera so začertana v nji? Ali so naši predniki živeli v resnici tako, da bi mi unuki morali zasrambe orudeti nad njimi? Pač gotovo ne! Kako sijajno so se bojevali naši očetje proti Avarom, Obrom, Nemcem, proti Lahom in drugim nasprotnikom! Kakor je zapisala zgodovina te tvore z zlatimi čerkami v svoje listine, enako naj bi jih opevali naši pesniki ter budili ž njo isto ljubezen domovinsko, ki je navdajala prednike naše, da so zapuščali dvor in zemljišča ter hiteli nad Otomane (Turke) in ali izkervaveli se na bojiščih ali se pa vračali, slavno premagavši sovražnika. Popevali naj bi se možje, ki so vodili s svojim razumom armade ter si ovenčali častivno čelo z veličastnim laborom, možje, kateri so bili spretni vladarji, očetje svojega ljudstva: kot Samo in drugi možje, ki so izverševali z dlanjo kipe in so po svojem duhu vliвали na platno skoraj žive podobe! Možje, ki so peli pred oltarjem bogu slavo in ki so bosonogi po širokih afrikanskih puščavah nosili sveto vero in oliko med one nesrečne rodove, možje, kateri so branili z močjo svojega duha vedno le pravico ter se upirali sebi v škodo grozovitosti! Čast naj bi se dajala istim, ki so ljubili svojo domovino tako, da so ji posvetili moči ter ji darovali svojo krv, istim mučenikom, kateri so padli v prezgodnji grob, videč ali temno brezumnost svojega roda ali pa kruto zatiranje najmanjšega narodnega gibljeja. Sploh vsem tistim, ki so bili že v tadanjih temnih časih pravi in dobri Slovenci!

In slovenski narod bode pričel ljubiti svojo preteklo zgodovino, stermeč nad bistrournostjo, katera se je rodila nekda v naši sredi, in dragi mu postanejo vsi tisti obrazi, ki so sukali nekda meče za slovensko domovino ali so jo pa, kot mi, v potu obdelovali.

In pač nastane potem želja vsakemu, postati kakor oni ter jim dajati hvalo, čeravno ne s premagami v kervavih bojih, pa vsaj z bitvami proti duševni nasprotnici, to je proti nemški besedi, katera rase pri nas, dasiravno drugod žlahtno cvetje, divje kot plevel ter zatara življenje tolikim domačim rastlinam. Enaka ljubezen do očetnjave navdajala bi tudi nas, njihove naslednike, in oni bi se radostili nad nami še v svojih pozabljenih grobovih ter blagoslavljali naša početja!

Če si že kedaj popotoval, ljubi bralec, po svoji domači deželi in ko si se veselil modrega neba, gorkega solnca in od njegovih žarkov obsevanih rovan ter planin in ko si bil sam s sabo zadovoljen tako, da ni ti ničesar kalilo serčnega mira, ali te ni tedaj kakor blisk iz jasnega neba pretreslo tu pa tam znamnje pri poti, čigar kipi ali bili so nevkretno izrezani ali pa izmazani z barvami, da bi se sramovala žival enacega dela, ako bi ji bila natora podelila dar, deržati in voditi mazilce. In tedaj, ali če vendar tedaj ne, pa vsaj, kader si stopil v prijazni hlad vaške cerkve, ko se skoraj zasrambe nisi upal povzdigniti očes, da ne bi opazil nenatornih malarij po stenah in pa golih, sirovo izsekanih oltarjev, tedaj se ti je pač vrinila misel, da naše ljudstvo ima premalo, mnogo premalo okusa do *lepega*. Bog je postavil na zemljo človeka in jo je zavoljo tega obdaril z vso lepoto. Ukazal je solncu, da pošilja žarke iz jasnega neba, in luni in zvezdam, da bliščijo one, kader zapusti nas z večerno zarjo dobrodejna luč zamerlega dneva. Velel je in postala je zemlje veršina zelena in iz njenega oserčja so prikipele vode in se zbirale v jezera, katerih valove so pregibovali lahni vetrovi. Besedo le je izustil in milijone ptičjih

gerlov se je oglasilo ter napolnila nebesni strop in radostilo človeka, gospodovalca tega kraljestva. Z roko je mignil in na tisoče cvetja, bodisi po livadah, bodisi po pustinjah ali temačnih gozdih je prihitelo na dan ter razširjalo vonjavo po zraku.

Stvarnik pa tirja tudi od človeka, kateremu je podaril to vse, da spozna tudi, kolik dar da je prejel, da je toraj tudi vnet za lepoto natore in da graja vsakega, kdor jo gerdi in popačuje. Kakor da bi tlačila jeza više *osode istega*, kateri *nima tacega okusa*, in kakor da bi mu manjkalo blagoslova njenega pri delih in početji, gre mu narobe vse in preganja ga nesreča.

V najmanjšo slovensko vas se je gotovo prinesla grozna novica požiganj in puntanja iz Pariza, glavnega mesta Francoskega, katero se je ondi godilo lansko leto. Kaj je pač vzelo ti divji derhali vse človeško sočutje, da je hladno in kruto močila svoje meče v kervi lastnih bratov, kaj jo je oživinilo tako, da je nakopala na revno in tlačeno domovino, komaj da so jo zapustili ptuji sovražniki, novih brezkončnih nadlog? Kaj ji je dajalo v roke ognja moč, da ga je metala na krasovite palače ter v malo trenutkih vpepelila, kar so komaj stoletja sozidala in zbrala? — Kaj li družega kot to, da niso imeli toliko potrebnega okusa za lepo in krasno in dobro. Prekletstvo človeštva jih je zadelo in spremljevalo jih bode še v prihodnja leta in pozno, pozno kažejo naši vnuki na le-te divjake kot v svarilo svojim otrokom!

Pa tudi po kmetih imamo dosti tacih žalostnih izgledov. Le poglejte kmeta, ki mu ni mar ne lepote cerkve, ne lastnega stanovanja in ne družega krasnega! Njegove strehe kažejo svoja rebresa, po blatu se gazi do veže njegove, dolgovi ga tlačijo, njive obdela le na pol in revščina gloje na vseh štirih stebrih njegovega imetja.

Lepota in rednost ste združeni in ena si brez druge obstati ne more. Zatoraj je nasproti kmet, kateri ima količkaj spoznanja do lepega, tudi dober gospodar. Prijazno sveti se mu bela hišica izmed vej sadonosnih dreves in stene si ne omaže s kakim neusmiljeno skvečenim Florijanom, da ne smeja se memogredoči ptujec, češ: to je okus!

Zopet je pesništvo tej rani najbolje zdravilo, katero je že samo na sebi lepo ter za lepoto vnema. Kakor smo že zgoraj omenili, ogrele naj bi priprostometne in lahko umljive pesmice naše ljudstvo za naravo in njene krasote. Kader pričnejo priprosti kmetovalci natoro občudovati in ljubiti, ne le zarad tega, ker jim rodi sadeže ter jim donaša vsakdanjega živeža in piče za živino, ne le zavoljo tega, da jo obdeluje tako, da mu snoj kapa po čelu in da si s tem tu pa tam kratkočasi pusti čas, ampak zategadel, ker je v njenih skalovjih, livadah in logih izdih nebeške božje lepote, katero daje naznanje najmanjše drevesce in tudi najmanjša cvetlica, iz ktere se napaja nezmožna bučela dan na dan sladkega medu.

Če se je pa prišlo že tako daleč, naredi se kmalo korak naprej in neučene-mu kmetu ne zadostijo več revne mazarije, ne več golo stebrovje mesto bogočastnih oltarjev, ampak serce ga goni staviti dela, na katera bi prihodnja stoletja, čeravno ne z občudovanjem, pa vsaj s spoštovanjem kazala.

Dobra in čeprav priprosta pesmica, ako je za ljudstvo odmenjena, mora pa vendar gladka ter lična biti po jeziku. I znano je vsakemu, kako da se je sčasoma pokvarila lepa slovenska govornica po ptujih nemških izrekih in kako da ljubijo se ti še sedaj in se vselej ali saj čestokrat bolj cenijo kot domači enacega pomena. Lahko rečemo, da naši kmečki rojaki ne poznajo krasote

lastnega jezika in da ne znajo ceniti njegove kreposti. Kje pa li pokaže se ta lepota očitovidnejše kot v umetnih pesmicah in kje vabljujejša in mičnejša kot ravno tú?

Nadalje bi pesništvo vterdilo med narodom tudi čedno, dobro in čisto življenje. (Bolj učeno rečeno, vterdilo bi nrvnost ali moralnost.) In tudi tu je treba premnogo pokazati. Ako misli se po mestih, da je nrvno (čedno) življenje po deželi vkoreninjeno, kakor bi bilo želeti, je to mnenje napačno. Zakaj vrinila se je marsikatera gnjila navada in najpoprej bi se smelo omeniti ponočevanje. Vera je pričela pešati in marsikteri hodi v cerkev zaradi ljudi. Veliko se jih plazi krog oltarjev, ker so nekdanj očetje tako delali, ali tista dobrodejna priprosta pobožnost, ki je delala stare Slovence gostoljubne in usmiljenja polne do terpečega bližnjega, ista pobožnost hira ali je pa že izginila popolnoma. Na drugi strani je nastala pretvezenost, s katero se odeva popačeno in hudobno serce. Marsikateri premolijo cele dneve po božjih hramovih, terkajo se vedno na persi: Gospod usmiljen bodi! ter pregibljuje ustnice venomer, ali to pa le zato, da jih vidijo drugi in da rečejo: to je svetost! In če je pa še kje nekoliko prave pobožnosti, kali se ta z gerdo versko besnostjo (fanatizmom). Poznali smo človeka, kateri je bil morda v resnici pobožen; a njegova edina in gorka želja je bila, da bi se v enem dnevu poklali vsi luteranci ali pa, da bi jih pokončale vojske ter moralne kuge. Ali je tako vedenje pač po volji katoliške vere?

Pa vsaj ni čuda, ker naši kmečki molilci so merzli do nature, v kateri se božje bitje človeku vsako minuto tako lepo razodeva. Ako bi ti vprašanja, katera stavi sedaj že mertvi Miroslav Vilhar v svoji pesmici »Bog«, večkrat premislili in do živega pretehtali, bi se jim v serci pač drugače razcvetela prava pobožnost, katera pa ne moli samo suhotno in brez premisljika očenašev za očenaši, ampak ima vedno, gorko ljubezen do istega bitja, ki nas je dobrotljivo postavilo v to krasno in čarobno življenje.

V izgled ljudskega pesništva in pa zavoljo tehtnega obsega naj sledijo tu odstavki goraj omenjene Vilharjeve pesmi.

Kdo je trate, gaje ozelenil?
Kdo cvetlice sejal po livadah?
Kdo drevesa vsadil med pečine?
Kdo je stavil gozde na stermine?

Kdo na skalo je naslonil skalo?
Kdo je skaladal gore velikanske?
Kdo votline dolbel in doline?
Kdo pogernil zemljo rodovito?

Kdo je vstvaril jezera, potoke?
Kdo razliva reke v širno morje?
Kdo užiglje treske gromovite?
Kdo pošilja dež in roso belo?

Kdo nad nami je razpel obnebjé?
Kdo uterdil nebu svitlé zvezde?
Kdo udružil mirno luno zvezdam?
Kdo žareči svit posodil solncu?

Kdo po cvetji kaže pot bučeli?
Kdo postervi dá plavuti bistré?
Kdo ubral je slavcu mile strune?
Kdo jelenu dal je berze noge?

Kdo je vstvaril modrega človeka?
Kdo mu čelo proti nebu dvignil?
Kdo izročil mu vladarstvo zemlje?
Kdo udihnil dušo mu nesmertno?

Kdo za rožo vé, kadar ovéne?
Kdo za prah, ki se od skale ruši?
Kdo za kapljo v morski globočini?
Kdo za červa, ki pregrudi deblo?

Kdo je času dal perut ubežno?
Kdo narodom čudna pota meri?
Komu moli se molitev sveta?
In uklanja komu se človeštvo?

Ali se na odgovor, da vse to je storil Bog, ne vterne prava, iz serca kipeča vera?

Znano je pa tudi, koliko težav da ima kmečko življenje v svojem spremstvu. Kolikokrat, ko stoji »polja kraljica, rumeno resnata pšenica« v najlepšem krasu, ko zibljejo se težki klasi, kader potegne piš, kolikokrat razjezi se tedaj nebo ter pošlje svoje bliskove, svoje gromove in toča suje na bogato žetev in raztolče v malo trenutkih ves up ubozeга poljedelca. Ali ko je žito že spravljeno iz polja ter čaka še le mlatičev, kolikokrat ne šine blisk izmed temnih nebes ter ne zapali in popali kakor bi trenil pridelek celega leta? Ves trud, znoj, terpljenje, vse je zastonj — in zima in glad čakata, da planeta vsak ob svojem času kot gladna volkova nad ubožne družine. Ni toraj čuda, da prične se v dandanašnjih dneh tudi v kmečkih krogih razširjati isti teman obup, kateri je razjedel že davno temelj gosposkih stanov, jim odvzel bogastvo in srečo. Pa tudi našega kmeta se je poprijela že nekaka nesrečna žalost nad življenjem, katera odvzame mu radost do dela, da derži roke nemarno navskriž ter si gleda nem, kako razpada mu poslopje, kako postajajo mu njive pustotneje in pustotneje, ker nimajo potrebnega obdelovanja, kako da stradajo mu otroci in kako da tare ga le nezgoda in nezgoda. Tedaj pa ga dervi obup okrog — in naposled vseka si sam najglobokejšo rano ter se poprime pijančevanja! In kaj je zakopalo več blagostanja kot to in kaj zgrudilo več zdravja in kaj poživilo človeka bolj kot to? —

Da, res je, naše ljudstvo, kakor je zgubilo veselje nad naravo in njeno lepoto, kakor ne ume ceniti njenega krasa ter ne spozna njene vrednosti, enako ne spozna tudi svoje. Ne ve, da je človek venec stvaritve, da je gospodovalec neumni živali in da se ne sme nikdar znižati pod njo.

Tudi tu bi pomagalo pesništvo! Kakor smo opomnili že poprej, vpeljalo bi to naše priprosto ljudstvo v naravo in začela bi se ta po vrednosti ceniti. Njeni prijazni doli, njene vode in studenci, njeno modro nebo, bliščeče solnce in migljajoče zvezde, njeno robovje, njena vitka drevesa in njene živali — zeri bi kmet z začudenjem, zavest pa, da je le-to vse zanj, morala bi v sercu buditi ponos in željo, postati vreden gospodovalec in v resnici krona stvarjenja. Vsaktera duša bi čutila, da je človek več kot živina, da njegova naloga ni samo jesti in piti in dobre volje biti, ampak da ima še več: postati dober hišni oče in dober državljan. Videvši, kako da v natori vse po svojih potih teka, kako da na širnem nebu zvezda pri zvezdi svoje kroge hodi — in kako vendar vse, mirno ena pri drugi, v mraku migljajo, videvši, kako da po travnikih v prijaznosti rase roža pri roži, kako da ima Bog za živali prostora obilo, spomni se tudi sam, da bi bila naša zemlja lahko pravo stanovanje mirú, da živelo bi človeštvo na nji lahko brez truda srečno in zadovoljno in spoznal bi, da nesreč krivo je le sovraštvo ter nevošljivost. Zginila bi jeza, serd ter prišla prijaznost, dobromišljenost in gostoljubnost. Da bi se s pesništvom le prava človečanska zavest izbudila — potem izgine tudi vse, kar gerdi človeka. Hišni gospodarji ne bi zahajali vina polni med svojo družino, da jih ne zasmehujejo otročaji ter si nad njimi ne jemlejo slabega izgleda. Sosed se ne smeja sosedu, ako bi ga nesreča zadela.

Potem bi prišla tudi radost do življenja. Kdo bi pač ne hotel živeti v tako čarobni naravi? I pač tudi slast do dela. Zapazivši, kako da se trudi v natori vse, kako da koplje si votline zverjad in znašajo gnjezdlišča ptice, kako da poskuša živeti cvetljica na najpustejšem skalovji ter mu izsesavati redilne moče in kako da živi se tu vse samo in z lastnim trudom, ne zaostane tudi človek ne. Zarudel bi beračiti in v terdnih letih živeti od milosti in darovih

drugih, ampak sam bode vihtel orodje, sam si bode prislužil v znoji vsakdanji kruh in umira naposled s tolažbo, da je dobro živel.

Tako bi se dalo o koristi pesništva na razvitek življenja na kmetih še premnogo pisariti. Ali to naj je dovolj.

Naša želja pa je, da izpolni se namen teh verstic prav kmalu in da hladi se tudi znojno čelo prašnega poljedelca prej ko prej v viru nebeške poezije!

Viša previdnost pa naj nam dodeli svoj blagoslov!

KAKO NAJ IZREDI SLOVENSKI KMET SVOJE OTROKE?

Rodovinsko življenje je visocega pomena in če je to v državi dobro in lepo uravnano, je močna in trdna. Rodovinsko življenje je močna vez, ki oklepa človeka na domače ognjišče in če je še tako daleč na ptujem, če ima zlata, srebro, na kupe, zaigra mu vendar srce v veselji, ako se spomni očetove hiše. Kdor pa je že tako pokvaril svojo dušo, da mu rojstnega kraja ni mar, temu tudi ni mar svoje domovine, katero zaničuje ter zasramuje. Žalibog da imamo po Slovenskem več kot odveč takih izgledov, ki naši zemlji neizmerno škodujejo ter jo v blato teptajo pri vsaki priložnosti. Po kmečkih kočah so se rodili ti možje v naročji slovenske dežele ter pili mladi njeno mleko in jedli njeni kruh, ali prišli so med svet, prišli med učenjake, sèznanili se z visoko nemško oliko, tedaj pa so pobesili glave, sram jih je bilo slovenskega očeta, sram slovenske matere in sram slovenske domovine, ker je tako revna in tako priprosta! Minulo je komaj nekaj let, že so pozabili rojstni dom ter ljubili nemško bolj kot vse drugo.

Kaj je pač vzrok tako žalostni prikazni?

Odgovor je lehak. Nimajo tako dobrodejne in poblaževne ljubezni do domovine. Domovinska ljubezen pa je preblag biser, katerega so cenili že v davno preteklih časih. Ko se je nekđaj 300 Špartanov postavilo miljonu sirovih Peržanov ter se branilo do zadnjega zdiha, dokler ne popadajo mož za možem z mečem v roki med kupi ubitih sovražnikov, spozna grška domovina v svojo veliko radost, da skrvaveli so ji ti v blagor in v prid ter v spodbujajo drugim, ki so bivali v njeni sredini. In na gomili ubitih postavi steber, ki naj bi pravil še v poznih letih popotnikom, da gnijó tu kosti umorjenih, umorjenih za slavo svojega doma. Še dandanašnji svet zrè s začudenjem na tisti steber in želi si pač, da bi ljubila tudi sedaj še mladina rojstni dom tako kot isto malo kerdelo Grekov. Tako se spoštuje ljubezen za domovino in kdor jo ima v svoji duši, ni zidal na pesek in voda ne odnese poslopja njegovega in še dolgo časa stoji in spomin njegov ne ugasne še v poznih letih ne.

Ali ljubezen, prava ljubezen domovinska je pa tudi vse časti vredna, ona vtrduje blagostanje celih narodov; kar ne premorejo ne topovi, ne orožje, ne sulice, to premore dostikrat ljubezen do domovine; kar ni ustanovila goreča beseda, ki je švigala kakor blisk iz ust govornikovih, to je naredila dostikrat ljubezen do domovine; ko razsaja že v srci domovinskem sovražnik ter pleni ter ropa daleč naokrog in ko tužno drži roke navskriž večina mestjanov ter gleda brez čutila, kako da gospodari ogenj v njihovi lastniji, istikrat ustvari dostikrat armade ter jih izbije iz tla zemlje — ljubezen do domovine. Domoljubje daruje domačiji telo in imetje, gazi zanjo skoz ogenj, preplava dereče vode in prestopa visoke snežnike. Ni je stvari, da bi je ne izvršilo, ker vedno se drži besed: vse za domovino!

Pač ni toraj treba vpraševati več, kako da naj izredi slovenski kmet svoje otroke, ker odgovorim preleško: »Tako, da se bodo držali v vsaki okolščini zlatih besed: vse, vse za slovensko predrago domovino!« Slovenska mladina naj se toraj izredi v ljubezni do domovine, katera jo je rodila in katera jo hoče prerediti do groba. Ali izreja naj bo taka, da se vname srce popolnoma v ti ljubezni, da ceni rojstni rod bolj kot vsacega na svetu in da je drugič pripravljeno zanjo darovati vse moči, na kratko, zanjo delati. Kako naj se toraj vcepi otroku ta ljubezen v srce?

Treba je tó zgodnjega dela. Ko je mlada duša mehka še kot vosek, občutljiva za vse, dobro in slabo, za lepo in nečedno, istikrat naj se toraj navadi — ljubiti. Glavno pravilo pri odgoji naj bi veljalo: izredi svojega otroka v ljubezni in ljubil bode tebe, svojo mater in svojo domovino; ljubezen se naj kaže mlademu srcu povsod, kamor pride. Zatoraj naj bi slovenski stariši pazili predvsem na to, da jim vlada mir in ljubezen v hiši. Domači prepiri med roditelji vlivajo strup v otročjo dušo. Oče in mati naj stojita v svetem blesku pred duhom svojih rojencev, najmanjša pičica naj ne grdi teh svetih podob in naj jih veže večna čista ljubezen. Otrok skuša posnemati vse, kar vidi, kar pa vidi v prvi mladosti, mu ostane ter mu zamori dostikrat najlepše lastnosti. Če mlada leta obdaja prepir, obdaja srd tudi starost. Otročja duša je bistra, kmalo sprevidi, kaj da pomenijo takovi prepiri, potlej pa zgodi se gotovo, da se vtakne otrok sam v razdražbo ter se poprime ali očetove ali materine strani. In takrat je gorje v hiši. Ime enega starišev začne v mladem srci hirati, ljubezen do njega vgasne. Kdor pa ljubi, ko je otrok, samo svojo mater ter zaničuje svojega očeta, tepe tudi njo, kadar doraste. Ako imaš v hiši starega očeta ali staro mater, ne reci jima vpričo otrok žal besede, ampak nosi ju na rokah ter jima spolni najmanjšo željo, da vidijo tvoji sinovi in tvoje hčere ter si trdno zapišejo v srce, kako da ravnajo s teboj, kadar si star in ti onemorejo moči v hirajočem telesu. Stariši, dajte toraj otrokom v ljubezni sami med sabo najpoprej dober izgled in vložili ste si trdno podlago prave izreje.

Kakor v hiši, tako naj vidi otrok tudi zunaj hiše le mir, spravo in ljubezen. Ako ti dela sosed krivico, ne jemli sekire izpod klopi ter ga ne skliči z brukajočimi besedami, da ne pride ter se ne vname jezikovanje, sirovo, umazano. Zakaj navadno se zgodi, da ti pridejo na pomoč tvoji otroci in sosedu njegov; tedaj se vname srd tudi pri otrocih, takrat navadijo se, kako se speče nasprotnik z ostro besedo najbolj, takrat naučijo se jezikovanja, strupenega jezikovanja, in kar je še najhuje, najbesnejšega sovraštva. Spomni se vendar, da pride prej ali pozneje ura, ko tudi sam žanješ sad, katerega seme zaseješ v taki priložnosti v mlado dušo. Bodi pameten in kadar ti dela sosed krivico, stopi mirno v njegovo hišo ter ga pokliči na stran ter se pogovorita zmerno in raje odjenjaj, kakor pa da bi se vnel prepir. Bolje opraviš kot pa s stoternim jezikovanjem. Ljubezen vstane med vama in ljubijo se tudi vanji otroci ter se podpirajo pozneje v ljubezni kot dobri sosedje eden drugemu.

Ali dobri izgledi še ne zadostujejo, ako se pušča srce samo vnamar, da ostane terdo ter neusmiljeno. Druga skrb starišev naj je toraj, da postane duša otroška v resnici miločutna, občutljiva za ptujo solzo, za ptujo bolečino. Ali kje postane mlado srce prej osorno in neobčutno kot ravno na kmetih, kjer se najde več kot odveč okrutnega vedenja.

Treba je torej velicega truda, preden da je otrok mehak, da se solzi, kadar vidi jokati terpeče, da ga rani, ko se ozre na bolečino terpeče živali.

Tu pa naj mi je dovoljeno govoriti o napaki pri izreji kmečkih otrok, ki škoduje neprestano. Skrbi se veliko premalo, da bi ostali otroci pri domu. Ampak zbirajo se v sredi vasi ter se razleté potem v tropah ali v gozde ali k vodami, kjer se pečajo z ribštvom, katero pa opravljajo včasih prav grozovito. Z vilicami zabadajo ubogo žival ter jo mečlejo na suho in živo natikajo na kljuke, kjer se vije tako dolgo, da groznih muk ne pogine. Otrok se pač ne spomni, kaka groza da je umreti, če počasi in počasi pojema življenje; ali vendar se veseli, kadar se ozre na tresočo ribo, zakaj človeško srce je po naravi kruto ter neusmiljeno. Še huje pa se godi na paši, kamor že bolj odraščeni dečki izvabijo manj odrasle ter jih zapeljujejo k vsaki malopridnosti. Komaj da vsuje spomlad cvetje po drevji, komaj znašajo njeni pevci in nepevci pridno gnjezda, valijo jajčica ter pitajo mladiče, godijo se že po slovenskih šumah najsirovejše neusmiljenosti. Iz gnjezdov kradejo jajčica, pobivajo starke ter terpinčijo mladiče. Kako da godi se večkrat, naj pove naslednja prigodba. Nekdaj naletim v gozdu na čedo otrok, ki so pasli po bližnjih grivah živino. Sedijo ali skačejo krog ognja ter se veselijo nad hudobno igračo. Nekje so vzeli iz gnjezda mlado šojo in to pekó sedaj živo in kolikokrat prilze revica s strašnega ognjišča, tolikokrat sunejo nesrečno žival zopet v plamen, smeja se njenemu globokemu ječanju. Strah mi obide ude, kako da bodo pač živeli ti otroci, ki so že sedaj tako jeklenega srca. Kako delajo sedaj z neumno živaljo, tako ravnajo prihodnje s človekom. Kdor nima srca za mučečo se ptico, ta se tudi ne usmili človeka, akoravno mu umira pred lastnim pragom!

Naj se toraj ne puščajo otroci predaleč od doma, ampak dobri stariši naj jih navadijo tako, da jim je najslajša radost, bivati le v njihovi družbi. Pri očetu in pri materi naj se čuti otrok najbolj srečnega! Ali tudi pri domu se mora paziti močno, da ne naleti otrok na priložnost, pri kateri bi se mu vsadila brezčutnost v dušo. Ako se kolje ali se pobija v hiši, naj se maloletna drhalica varno odpravi in nikdar naj se ne dovoli, da bi videla, kako pojema živinče pred mesarjevo sekiro. Še celo, kadar zakolje gospodinja kokoš, naj ne hodi pred oči svojih otrok! Ženska je sploh bolj miločutnega srca kot možaki, čestokrat ko smijajo se ti, preлива ona solze. Zavoljo tega pa je tudi materina naloga, da izbudi miločutnost tudi pri svojih otrocih. Ako tedaj vidiš, da ima sin ali hči premalo usmiljenja za bolno žival, poduči ga urno, da revica ravno tako občuti bolečino kot človek. Ako ti krade gnjezda, povedi mu, da starka ne trpi nič manj, kot bi trpela mati, kateri bi odnesli dragega sina. In popačeno bi moralo biti srce, ako ne sluša takih opominovanj. Stariši naj toraj skrbijo, da posedejo prvi sedež v srci svojega otroka, da njim za ljubo dela vse dobro ter opusti vse slabo. Ali krivi so čestokrat, kakor smo videli, sami, da jih ne cenijo lastni sinovi, ker jim ali ne kažejo prave ljubezni med sabo ali je jim pa tudi ne kažejo v dobri meri. Otrok naj vidi, kamor se le ozre, ljubezen in spravo, zraven naj jo pa tudi pri svojih roditeljih vživa v največi, a pametni meri! Kako naj tedaj stariši skačejo ljubezen svojim otrokom?

Najprej naj sledi besedica o kaznovanji. Marsikateri stariši so tako nespametni ter menijo, da je palica najbolje zdravilo za mlade pregrehe. Ali to mnenje je napačno. Sploh ne kaznuj svojih otrok nikdar s palico, dokler ne morejo sprevideti, zakaj da je to pregrešno, uno dobro. Ako ti joka štiriletno dekle v cerkvi ter ti privabi karanje z lece, ne deri ž njo ter ne tepi otroka, ker misli, da tepeš ga s sovraštva ter te začne tudi sovražiti. Tudi pozneje naj bi palica le redkokrat zapela, če ne bi izdala ljubeznjivo ponovljena beseda ter

grešnika ne pripeljala na pravo pot. Nikdar ne kaznuj, ako nastopi po pregrešku hudo kesanje, zakaj tudi istokrat zaseješ sovražstvo v mlado srce.

Da te ljubijo otroci, skaži jim sam ljubezen! Če zbolijo, strezi jim, kolikor ti je mogoče najbolj in Bog ne daj, da bi jih zapustil, ko ležijo blede in potni. Nikdar se ne čuti človek in tudi otrok bolj zapušenega, kakor kadar je bolnega zapustilo vse. Noč in dan bodi krog njega in takrat pokaži mu neizmerno ljubezen. Če se vije sin v smrtnih bolečinah, naj se ne sramujeta oče in mati solz, katere jima ozdraveli tisočerno poplača. Tako veže stariše in otroke vez večne ljubezni in kadar pridejo ti v viharno življenje, spominjajo se z gorko radostjo časov v domači hiši, ko so se zjokali v najmanjši priložnosti na mater-nih prsih in kjer so uživali edino pravo ljubezen!

Ko je toraj tako dobilo otroško srce miločutnost, mehko in pa že tudi ljubezen do starišev in domačega ognjišča, stori naj se korak naprej in vpelje naj se v večjo, blaženo *domovinsko ljubezen*. In pomaga naj ti krasota naše domovine! Poglej slovenske gore, kako veličestno se bliščijo v žarkih solnca, ozri se na pisane travnike, zelene gozdove in vmes na sreberne vode, potoke, obrni oko na bele hiše, lepo obdelane njive, na nizke gorice, kjer se solzi in joka vinska trta in kjer rodi težke sadove, in pač se ti mora otajati led srca, ako nisi zatajil človeštva popolnoma! Vodi toraj tudi svojega otroka pred hišo na vrtno senco ter mu pokaži slovensko domovino, kako se v naravni lepoti ziblje krog in krog ter naprej! Povej mu, da stanuje po teh dolinah rod, ki se je bojeval že zanje po kervavih bitvah, kateri je krepak in srečen, da ga je postavil neskončno modri Stvarnik tu sem in ne drugam!

Tako vsadiš prvo seme domoljubja, pravega domoljubja v mlado dušo in storil si, kar je bila tvoja dolžnost. Z dobro vestjo pošlji ga sedaj v šolo in ako ga dobi v roke vrl učitelj, vesel bodeš še enkrat svoje krvi in veselila se bode tudi domovina, katero bo ljubil tvoj otrok prav pristrčno!

Da pa se je vsejalo seme domovinske ljubezni v otročje srce, še ni storjeno vse in treba je delati, da se male kali razcvetó v krasno, sadúnosno rastlino. Treba je delati, da se vcepi otroku koj o pričetku veselje — do dela. Delo je prva naloga vsacega meščana in ista dežela, v kateri se dela največ, je tudi naj srečnejša, najbogatejša. Koliko pustin je še v naši slovenski deželi, ki ležijo prazne in brez koristi — malo več dela in kmalo zavije jih lepo klasje v rumeno obleko! Koliko rudnin krije slovenska zemlja v svojem srci, koliko krepkih gozdov ima na svojih gorah, koliko močnih vodá napaja njene livade in vse skoraj zastonj ali pa ptujcu v korist — le malo več dela in naše kraje bi krile tovarnice, sopuh in voda bi gonila mogočna kolesa ter pripravila v deželo denar.

Prva potreba je toraj, da izredi naš kmet svojega otroka tako, da ljubi delo iz vse duše ter sovraži lenobo iz celega srca! Kakor povesodi, tako veljajo tudi tukaj premnogo dobri izgledi. Če hočeš otroka navaditi, da je reden, bodi reden sam! Red pa je prva potreba, kdor je namreč nereden, tak rad tudi lenari!

Nauči tedaj otroka predvsem, da pazi na obleko. Ne pusti mu, da bi se valjal po blatu ter igral v prahu. Tudi ne trpi, da bi pohajkoval raztrgan okrog; revna, pa zašita obleka saj tudi bogate hiše ne onečedi, pač pa je raztrgana v sramoto še tako revni domačiji! Sveti mu pa tukaj tudi sam z lastnim dobrim izgledom! Ne pijančevaj ter ne zapravljaj denarja po nepotrebem. Če pa se enkrat pripeti, da te zmore vina moč, ne hodi pred oči svojim otrokom, da te ne vidijo v slabosti in te, kakor Noeta nekedaj, ne zaničujejo v

pijanosti ter se ne učijo nereda, nesnage ter zapravljalivosti rekoč: saj je naš oče delal tako! Da se navadijo otroci snage, naj jih snaga tudi obdaja! V hiši naj je v redu vse, tlak lepo pomeđen in druga orodja omita. Krog poslopja naj je vse v najlepšem stanu. Kolikokrat se milo stori popotniku, ko pride v slovensko vas, katere bele hiše so ga z dalje tako mično pozdravljale. Kako neredno in nečedno je tu vse, krog hiš vsakovrstno orodje, blato, gnoj, drva in druga ropotija, vse v krasnem miru zmedeno! Deni vsako na svoje mesto in prostor pred hišo očedi! Ako vidijo otroci, kako je vse najmanjše v redu, poprimejo se tudi zase tacega reda in dobro bodo živeli, kadar odrastejo. Še nekaj naj posebej opomnim, kar se jako pogreša po naših vaséh! Čedijo naj se namreč otroci tudi na telesu, kolikor je mogoče največ. Čedno telo je zdravo in pa sedež tudi zdravemu duhu. Naj toraj ne preteče jutro, da bi se ne umili z mrzlo vodo! Tako nastane redoljubnost!!

Če pa otrok (kakor smo poprej omenili) ne pustiš, da bi letali okrog, dolgočasili se ti bojo ter iskali veselja in raztresenosti ravno v malih delih! Sedaj pa je čas, da jih vpelješ v delavnost ter privadiš pridnosti, zlate navade, katera stori narode bogate ter jim množi imenje. Kadar sije solnce prijazno na jasnem nebu in dela na polju živina in človek, vzemi tudi svojega otroka sabo, da vidi, kako se orje ruša zemlje in kako se seje žito! Zgodaj naj se mu nakladajo majhena dela, katera so pospešna tudi zdravju! Pametna gospodinja ne gre nikdar sama po drva s skladovnice pred hišo, ampak pošlje vselej raje otroka! Sploh naj se manjša dela v hiši izročé le manjšim močem, da se privadijo zgodaj z delom kruh služiti. Tudi v nedeljo naj ne letajo otroci brez skrbi okrog, dober oče pokliče jih popoldan raje pred se ter vkaže kaj šolskega brati ali bere jim sam kaj ter skrbi za duševno oliko.

Tako toraj naj se zgodaj vseje ljubezen do dela, do marljivosti, in ker se bode razvila v duši ljubezen domovinska, delali bodo možaki tudi le za domovino! In pri Bogu, začne se drugače življenje po slovenskih krajinah! Sto rok se bode gibalo, trnje skopavalo, kamenje spravljalno ter teke vodá k pridu vladalo! Vrhunci gorá pa in doli in planjave se smeja v zlati obleki žitnega klasja! In v tem paradizu bode živel majhen, delaven pa srečen rod.

Zatoraj mili Bože, ki čuješ nad narodom slovenskim, daj nam *krepih, domoljubnih in domorodnih* sinov!